

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра адміністративного, господарського права та фінансово-
економічної безпеки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

зі спеціальності 081 «Право»

**Тема: «Адміністративно-правовий статус військового комісаріату в
Україні»**

Завідувач кафедри _____ д.ю.н. Гаруст Ю. В.
(підпис)

Керівник проекту _____ к.ю.н. Миргород-Карпова В. В.
(підпис)

Виконавець
студентка групи Ю.м-91 _____ Терещенко Т. В.
(підпис)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	8
ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	13
1.1. Історія виникнення та розвитку військових комісаріатів.....	13
1.2. Поняття, види та сутність військових адміністрацій в сфері адміністративного господарювання.....	34
РОЗДІЛ II. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМІСАРИАТІВ В УКРАЇНІ.....	46
2.1. Законодавство України з приводу діяльності військових комісаріатів.....	46
2.2. Міжнародні нормативні засади діяльності військових комісаріатів	64
РОЗДІЛ III. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМІСАРИАТІВ	71
3.1. Зарубіжний досвід діяльності військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання.....	71
3.2. Концепція реформування діяльності військових комісаріатів в Україні.....	80
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АЕС - Атомна електростанція;
- АТО - Антитерористична операція;
- ЦК - Цивільний кодекс України;
- КК - Кримінальний кодекс України;
- КУпАП - Кодекс України про адміністративні правопорушення;
- КзпП - Кодекс законів про працю;
- КМУ - Кабінет Міністрів України;
- ВРУ - Верховна Рада України;
- ЗУ - Закон України;
- ЄС - Європейський Союз;
- ЄСПЛ - Європейського суду з прав людини;
- ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі.

ВСТУП

Актуальність теми. Історія виникнення та становлення військових комісаріатів в Україні починається з часів Радянського Союзу, самого його створення. Так, досліджуючи історичний аспект розвитку військових комісаріатів, можна сказати що вони мали неабияку роль при підборі людей до Червоної Армії, під час другої світової війни та при ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Протягом усього часу існування Радянського Союзу існувала досить тверда й налагоджена система державного управління, яка мала велику репутацію в усьому світі. Проте, після розпаду Радянського Союзу була створена Незалежна Україна, яка майже протягом 30 років створює та удосконалює свою систему державного управління, але вона ще потребує вдосконалення.

Подолання недоліків, що існують у діяльності органів державної влади, повинно сприяти повноцінній адміністративній реформі, без якої неможливо систематично та ефективно покращити відносини військової служби, правовий статус військових комісаріатів. Це вимагає постійних наукових досліджень та впровадження певних нововведень, спрямованих на вирішення проблем правового регулювання функціонування військових комісій як спеціального державного органу.

Існує також нагальна потреба у кардинальному вдосконаленні правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із взаємодією відділень військової поліції з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для вирішення оборонних завдань, вдосконалення правового регулювання вербування та штатного розкладу в особовому складі українських сил безпеки в сучасних умовах.

На цьому етапі залишається актуальною необхідність чіткого визначення та законодавчого закріплення правового статусу військового комісара та розробка основних заходів щодо поліпшення порядку особового складу у збройних силах.

Наразі, головним напрямом України є європейська інтеграція та вступ до Європейського Союзу, тому доцільним було б дослідити сучасне законодавство країн Європейського Союзу з приводу військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання та розглянути варіанти їх подальшого застосування в нашій країні.

Наступні **вчені** займалися дослідженнями військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання: Антошин В. М., Бураков Ю. В., Єрмолаєв А. В., Кононенко К. А., Коршун В., Миколаєнко М. А., Олійник О. І., Пашинський В. Й., Раїмов Р. І., Репецький В. М., Свистільник І. А., Смолій В., Скакун О. Ф., Туркот М. С., Шаповал В., Ягупов В. В. та інші.

Об'єктом магістерської роботи є суспільні відносини, які виникають при діяльності військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання.

Предметом магістерської роботи є діяльність військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання.

Метою магістерської роботи є дослідження військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання в Україні та аналогічних органів в Європейському Союзі, їх поняття та сутність, види, нормативно-правове регулювання, суб'єкти та об'єкти та напрямки вдосконалення.

Завданнями теми, які треба виконати в ході дослідження військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання:

- розглянути історію виникнення та розвитку військових комісаріатів в Україні;
- визначити поняття, види та сутність військових адміністрацій;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання діяльності військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання в законодавстві України;
- дослідити міжнародні засади діяльності військових комісаріатів;
- запропонувати концепцію реформування діяльності військових комісаріатів в Україні.

Методологічною основою. Для реалізації мети і завдань у магістерській роботі широко використовувався комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об'єктивних і достовірних результатів:

1) історичний та логічний аналіз літературних джерел, спрямований на дослідження еволюції нормативно-правового регулювання суспільних відносин діяльності військових комісаріатів я й наступності в розв'язанні досліджуваної проблеми у вітчизняній та світовій науковій літературі;

2) метод функціонально-структурного аналіз з метою вивчення державного регулювання суспільних відносин діяльності військових комісаріатів і причинно-наслідкової та історичної зумовленості виникнення цього процесу;

3) метод порівняльного і статистичного аналізу фактів і явищ, їх синтезу для дослідження динаміки розвитку нормативно-правової бази, що регулює діяльність військових комісаріатів, виявлення особливостей та нововведень у системі державного регулювання суспільних відносин у цій сфері;

4) системний і комплексний підходи, які, по-перше, забезпечили цілісність дослідження, а, по-друге, дали можливість розглянути систему державного регулювання суспільних відносин діяльності військових комісаріатів як комплекс взаємопов'язаних підсистем, з'ясувати властивості державного регулювання військової діяльності, її внутрішні та зовнішні зв'язки;

5) метод контент-аналізу для аналізу визначень понять «нормативно-правове регулювання суспільних відносин діяльності військових комісаріатів», «військовий комісаріат» та «військова адміністрація» в різних літературних джерелах і документах, що регламентують діяльність суб'єктів у військовій сфері;

б) метод узагальнення, а також прогностичний метод для формулювання висновків, рекомендацій та пропозицій щодо обґрунтування шляхів оптимізації системи державного регулювання суспільних відносин діяльності військових

комісаріатів України та для дослідження професійної моделі сучасного фахівця в галузі військового права.

Усі вищезазначені методи сприяли повноті дослідження правових аспектів законодавства діяльності військових комісаріатів.

Наукова новизна результатів дослідження сприяє вирішенню проблемних питань даного дослідження. Вона складається з використаних методів та прийомів, які дозволили зазначити те, що:

уперше:

- здійснено класифікацію актів нормативно-правового регулювання про діяльності військових комісаріатів;

- запропоновано здійснювати діяльності військових комісаріатів, з урахуванням сучасних змін, в тому числі економічних, соціальних, інформаційно-технологічних та військових аспектах;

удосконалено:

- створена система поділу на групи нормативно-правового регулювання військової сфери;

- взаємодія військових комісаріатів з місцевими державними адміністраціями;

набуло подальшого дослідження:

- запозичення досвіду країн Європейського Союзу з питань діяльності військових комісаріатів;

- структуризація діяльності військових комісаріатів за підсистемами, такими як: призов на військову службу, різновиди військових адміністрацій, система рангів військовослужбовців тощо.

Структура роботи. Магістерська робота складається з змісту, вступу, основного тексту обсягом **83 сторінки**, висновків, та списку використаних джерел, кількістю **100 джерел**, які розташовані за порядком їх з'явлення в тексті. Загальний обсяг магістерської роботи складає **108 сторінок**.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Історія виникнення та розвитку військових комісаріатів

Початком нашого дослідження військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання є саме визначення їх історії виникнення та подальшого розвитку від часів зародження до сьогодення.

Вивчення цього питання неможливе без знання історії створення військових комісаріатів в Україні, що деякі обумовлено деякими умовами. Спочатку потрібно вивчити витoki їх організації та діяльності на основі військового управління, що ускладнюється неоднозначністю розуміння змісту цих знань у різні періоди існування українського суспільства, його навчання та розвитку, історію збройних сил та сама військово-історична наука.

Далі, відомо, що такий історичний аналіз проводиться в межах існування конкретної країни, яка визначається специфікою ситуації її установ, оборонних відомств та військової доктрини. Тому що, українські землі давно були частиною решти інших держав та створення національних правових інститутів сильно залежало від внутрішньої організації відповідних державних утворень. Тобто дослідження історичних аспектів інституту адміністративно-правових повноважень військового комісару і робота військових комісаріатів пов'язана з необхідністю вивчення цих питань у Речі Посполитій, Російській імперії, СРСР та ін.

Також, слід зазначити, що доступні ресурси з представлених питань дуже малі, крім того, їх зміст має дві характеристики, де одна охоплює період переважно радянської діяльності цих органів територіального військового управління, а друга свідчить про це та охоплює дорадянський період державно-правового розвитку, де переважно вивчались правовідносини, формування збройних загонів, їх негативні сторони з точки зору класу чи партії.

Більшість публікацій про адміністративно-правові повноваження військового комісару та організація відділень військового комісаріату носять науково-популярний або декларативний характер.

Слід зазначити, що початок органічної системи, яка виконує функції, які принципово схожі на деякі сучасні функції відділів військових комісаріатів щодо вербування та мобілізації військових сил, припадає на період Гетьманщини. Гетьманщина в Україні виникла чотири століття тому, у результаті боротьби за право на самовизначення українського народу і розроблена як форма, яка найбільше відповідає національному духу забезпечити об'єднання вільних і рівних людей. Вона сформована у прагненні свободи української нації на основі свобода для кожного.

З цього періоду залишилася пам'ятка політико-правової думки України XVI ст., розроблена С. Наливайком вона мала назву «Кондицій» та регулювала план радикальної реформи козацького устрою. За дослідженнями Смоля В. «цей документ був надісланий С. Наливайком до короля Речі Посполитої Сигізмунда III в 1596 р. та став прикладом систематизованого викладу соціально-політичних поглядів, які вийшли з козацького середовища. Проект передбачав перенесення політичного й воєнного центру українського козацтва з Дикого Поля на населену територію у межиріччі Південного Бугу та Дністра. Крім того, у ньому окреслювалися обопільні зобов'язання козаків та королівського уряду. Відповідно до положень «Кондицій», бузько-дністровський гетьман здобував необмежену владу над козаками. Вищим за нього був тільки король. Таким чином, план С. Наливайка передбачав зміну демократичних засад політичного устрою Війська Запорозького на автократичну модель козацької організації із сильною гетьманською владою» [90, с. 56-57].

Цікавим є також адміністративно-територіальна побудова Першого українського Гетьманату протягом 1648-1649 рр. у результаті революційних подій під проводом Богдана Хмельницького, відбувалася за принципом полково-сотенного поділу. За цим принципом, українська держава поділялася

на окремі полки, що склалися з менших одиниць, які складали сотні. Завдяки цьому принципу, майже усі військові задуми Б. Хмельницького були реалізовані, зокрема такі як масове залучення до боротьби проти ворога українського населення та утримання війська за кошти населення. Так, створена структура козацької армії стала дуже потужною базою для ведення воєнних дій, а сама козацька армія стала відома майже усьому світові у часи свого існування.

Як зазначає Крип'якевич І. «первинним військово-адміністративним підрозділом Першого Українського гетьманату став курінь, що утворювався на базі хутора або невеликого села. До його складу входило 10–12, інколи – 30–40 козаків. Усі вони мали свої хати та певний наділ землі. Курені об'єднувались у військово-територіальну одиницю – сотню, центром якої було сотенне селище або містечко. Сотня мала у своєму складі від декількох десятків до 300 козаків. Територіально сотні об'єднувались в полки. У складі козацького полку було від 7 до 22 сотень та від 2 до 3 тисяч козаків. Територіально 16 найбільших військово-адміністративних одиниць (в окремі періоди – до 22 полків) утворювали Українську державу (перша самоназва – Військо Запорозьке) на чолі з Гетьманом» [31, с. 97].

Таким чином, після призначення полково-сотенної територіальної міліції української держави та її збройних сил, гетьман Б. Хмельницький вирішив найважливішу проблему - участь у збройній боротьбі проти ворогів усього українського населення. Важливим елементом державної політики Б. Хмельницького була Запорозька Січ, та її автономія, популярна військова організація самооборони на околиці України з поєднаною державно-індивідуальною економічною системою, орієнтованою на самовиживання.

Окреме козацьке військо у 18 ст. утворили п'ять передміських полків - Харківський, Сумський, Остроградський, Охтирський та Ізюмський. Хоча кожна з них очолював український полковник, ними безпосередньо командувала російська бригада та її командир, який був підпорядкований командирі Української дивізії російської армії, створеному в 1706 році.

Кобилянський О. П. в своїх дослідження вказав, що з 1729 по 1732 рік була проведена реформа слобідських полків, наслідком яких, кожен полк було поділено на 160 осіб, які входили до Слобідського полку драгунів. Через деякий час, для слобідських полків була встановлена військова форма [20, с. 5].

За дослідженнями Ягупова В. В., у середині вісімдесятих років XVIII ст. в підрозділах карабінерів вони були реорганізовані в дев'ять козацьких полків Лівобережної України. Ці полки були об'єднанні з українського козацького війська з російською армією в 1789 і 1791 рр. Окремий корпус невеликих російських стрільців, сформований з колишнього піхотного козацтва, існував з 1790 по 1796 рр. І перший призов до російської армії був проведений в Україні в грудні 1797. Таким чином російський імператорський уряд поступово скасував автономні, побудовані на національній територіальній основі, Збройні сили України і перейшов на механізм рекрутської зайнятості комплектування армії військовослужбовцями [5, с. 126].

Отже, з самого початку створення козацтва, в Україні, формування знаходились під суворим контролем цивільної та військової центральної адміністрації, а також за Козацьким вербувальним штабом для закріплення позицій Російської імперії на узбережжі Чорного моря і Дунаю. Очевидно, що створення козацьких формувань вбачалося як тимчасовий захід у момент загострення військового конфлікту з ворожими державами. В підтвердження цього є хоча б той факт, що для вербування солдатів виділяли землю для поселень, але офіційно на півдні України не було створено ні одної адміністративно-територіальної одиниці.

Переходячи до 19 сторіччя, потрібно вказати, що за Миколаєнко М. А. «внаслідок чергового загострення стосунків з Туреччиною і можливості нової війни у XIX ст. було сформовано і укомплектовано ще три козацькі війська – Усть-Дунайське Буджацьке (1806–1807 рр.), Дунайське (1828/1844–1869 рр.), Окреме Запорозьке (згодом Азовське) (1828–1866 рр.) та поновлено Бузьке регулярне формування. Утворення цих козацьких з'єднань Військовим міністерством попередньо не планувалося. Вони були створені поза планом

військового відомства. Однак створення регулярних військ зі збереженням традиційної форми комплектування (рекрутування) дало змогу затримати задунайське козацьке населення у межах Імперії і встановити над ним контроль з боку військових і цивільних відомств» [37, с. 239].

Отже, цей період розвитку власних військових частин України, включаючи військові установи, що забезпечували постачання війська, наділені людськими ресурсами, що характеризуються виходом з підпорядкування Речі Посполитої до складу Російській імперії та вихід від принципу самоорганізації армії до принципу вербування.

Початком другого періоду розвитку національних Збройних Сил України став жовтень 1917 р. і тривав під час «визвольної боротьби» українського народу. Цей період недостатньо вивчений в вітчизняній військовій історії через велику кількість формальних, неформальних військових частин, політико-територіальних одиниць, органів військового управління, організацій та політико-територіальних утворень, які існували протягом (1917–1921 років) на території сучасної України. Серед основних особливостей організації військового управління при наборі солдатів можна назвати неоднозначність методів призову (добровільно / обов'язково), реєстрацію на обліку, статусу армії, умови служби тощо. З цим пов'язана подальша доля українських військових формувань із встановленням радянського режиму та створенням СРСР.

Олійник О. І. стверджує, що «у Конституції СРСР 1924 р. було закріплено створення об'єднаного Народного комісаріату з військових і морських справ, правовий стан якого визначався спеціальним Положенням про Народний комісаріат з військових і морських справ СРСР, затвердженим 12 листопада 1923 р. Це Положення узагальнило всі завдання та акти, що діяли, і компетенції військового відомства, уточнило структуру центральних органів військового управління та їх правове становище. Народний комісаріат з військових і морських справ СРСР здійснював усі основні завдання військового управління, мав право видавати відповідно до чинних законів обов'язкові для всіх громадян

СРСР розпорядження щодо: обліку і заклику населення для вишколу і на військову службу; обліку кінського складу, візків, упряжі та інших предметів, що підлягають поставці у випадку війни, а з оголошенням мобілізації видавати обов'язкові для всіх установ і всього населення Союзу розпорядження про порядок призову громадян на військову службу і порядок постачання необхідних для військ предметів» [43, с. 45-50].

Якщо ми подивимось на історію розвитку та існування військових комісаріатів, то слід зазначити, що вони зробили важливий внесок як у створення Червоної Армії, так і в її зміцнення та підтримку під час Другої світової війни та під час ліквідації Чорнобильської катастрофи.

Радянське військове будівництво було невід'ємною частиною цих завдань. На першій сесії Всеросійської колегії по організації і формуванню Червоної Армії 21 грудня 1917 р. було прийнято рішення про доручення організації нової армії місцевим радам, а 15 січня 1918 р. був прийнятий декрет Ради Народних Комісарів про створення Робітничо-Селянської Червоної Армії на добровільних засадах.

Для керівництва військовими операціями указом Ради Народних Комісарів у березні 1918 р. було створено Вища Вищу військову раду, якій підпорядковувались усі військові установи. Вища військова рада була органом Верховного головнокомандування армії, Вищою інспекцією з військових справ, і контролювала розробку та здійснення загальних заходів для військово-морського відомства. Рада мала місце, яке включало управління: операціями, військовим зв'язком та організацією. Місцевими органами Народного комісаріату у військових справах були військові, повітові, губернські та окружні комісаріати з військових справ, створені указом Ради Народних Комісарів від 8 квітня 1918 р. Мобілізаційна система та Радянський Союз були організовані 8 квітня 1918 р. із створенням місцевих органів військового управління (військових комісаріатів) на території колишнього Радянського Союзу [57].

Завдяки військовим комісаріатам під час Великої Вітчизняної війни було встановлено постійне поповнення військових частин. У важкі воєнні роки вони виконували завдання вербування людей, постачання обладнання для фронту, робочої сили для промислових підприємств та промислового будівництва у глибинці. У повоєнні роки військові комісаріати багато зробили для створення збройних сил, національної економіки, патріотичного виховання молоді та допомоги демобілізованим солдатам.

Але головне, що протягом цього періоду військові уповноважені виконували і продовжують виконувати складне і почесне завдання щодо забезпечення підготовки до мобілізації збройних сил та призову громадян на військову службу не тільки вчасно для встановлення миру, а й під час часткової мобілізації. Радянський період та період існування незалежної України наука не дозволяє повною мірою розкрити деякі аспекти адміністративно-правових проблем, що виникають у галузі місцевого військового управління, і книги, доступні в даний час для громадськості, можуть використовуватися лише для вивчення історії військових станцій. .

8 квітня 1918 р. Під керівництвом Народного комісаріату у військових справах було створено Всеросійське управління військових комісарів, яке координувало, поєднувало та контролювало діяльність військових комісарів. Серед бездоганних революціонерів були призначені військові комісари, які були зобов'язані забезпечувати політичне керівництво солдатами, виховувати і підтримувати сувору революційну дисципліну [57].

Організований набір громадян на військову службу в радянські часи датується 1918 роком, коли була створена Червона армія робітників і фермерів. Так, указом Ради Народних Комісарів про створення Червоної робітничо-селянської армії від 15 січня 1918 р. було передбачено: добровільний набір та зарахування добровольців віком до 18 років; доручати зброю лише найстійкішим і найвідданішим робітникам, фермерам і солдатам; термін служби - з передплатою не менше 6 місяців [74].

Об'єднання радянських республік у єдине державне утворення – Союз Радянських Соціалістичних Республік, проведення в країні широкомасштабної військової реформи, що базувалась на якісно нових принципах, зажадали і відповідного законодавчого забезпечення що стосувалося комплектування армії та флоту. Саме з цією метою 18 вересня 1925 був прийнятий постановою ВЦВК і РНК Союзу РСР Закон СРСР «Про обов'язкову військову службу» – перший закон Радянської держави, регулюючий виконання трудящими обов'язків військової служби. Цим законом передбачалися : загальна обов'язкова військова служба трудящих, а також добровільна служба; допризовна підготовка з 19 років, дійсна військова служба з 21 року; порядок служби громадян, що відмовляються від військової служби з релігійних переконань [54].

У 1930-1932 роках управління територіальних округів були реорганізовані в управління дивізіонних та корпусних мобілізаційних округів і сформовані районні військові комісаріати відповідно до нового адміністративного розподілу території ряду військових округів, причому райвійськкомати обслуговували по три і більше адміністративних районів.

З урахуванням практики застосування першого радянського закону (1925 р.) , що регулював питання виконання трудящими обов'язків військової служби, і з метою його вдосконалення ЦВК СРСР і РНК СРСР 13 серпня 1930 був прийнятий новий Закон СРСР «Про обов'язкову військову службу» [68].

Закон передбачав, що оборону СРСР із зброєю в руках забезпечували лише робітники. Неприєднанні елементи відповідають за виконання інших завдань з надання оборонної служби СРСР. Таким чином, зберігався класовий підхід до здійснення військовими функціями громадян. До представників комісії входили: військовий комісар, представник виконавчого комітету, представник профспілкової організації, представник народної освіти та представники громадськості. Військовий облік вівся компаніями на робочому місці.

У складній міжнародній ситуації, особливо після приходу нацистів до влади в Німеччині, європейські країни почали інтенсивно створювати великі

армійські кадри, оснащені новітніми технологіями. За цих обставин система кадрового забезпечення територіальної міліції СРСР перестала відповідати інтересам посилення оборони країни та вимогам постійної готовності до бою. Радянська промисловість забезпечувала збройні сили складною військовою технікою, яку бойовики територіальних підрозділів не могли контролювати через їх короткий термін служби. Виникла необхідність переходу до збройних сил з добре навченим персоналом, знайомим з новими технологіями. В результаті цього, територіальна кадрова система міліції армії була скасована, і в 1938 році збройні сили перейшли виключно на кадрову систему.

Завдання укомплектування мобілізаційних та призовних ресурсів збройних сил та інших військових формувань, сформованих відповідно до закону, взяли на себе військові комісаріати, як це відбувається і зараз.

Під час Великої Вітчизняної війни військовими комісаріатами була проведена робота з набору громадян на військову службу, були здійснені мобілізаційні заходи, військовий облік та призов на військову службу. Зазначимо, що в цей складний історичний період система дій військових комісаріатів була повністю адаптована до діяльності у воєнний час. Повноваження Військового комісара в цей період були досить широкими, зокрема для вирішення питань, безпосередньо пов'язаних з підтримкою належного рівня укомплектованості і, отже, забезпечення боєздатності Збройних Сил.

Загалом, Велика Вітчизняна війна дала змогу перевірити належність діяльності військових комісаріатів, та висунула перед ними нові, небувалі раніше за складністю та масштабами завдання до мобілізації війська, транспортних та інших ресурсів країни.

Як зазначає Антошин В. М. «у повоєнні роки протистояння і конфронтація стали основними рисами політики «холодної війни». Даючи вихід проблемам, що нагромадилися, лідери цілого ряду країн дозволяли собі міряться військовими силами в ході локальних (обмежених) воєн і збройних конфліктів. Політика латентного силового тиску змушувала СРСР мати

потужну кадрову армію, що гарантуватиме забезпечення безпеки держави» [1, с. 204].

Прийнятий в 1967 р. Закон СРСР «Про загальний військовий обов'язок» істотно не змінив статус військових комісарів та обсяг відповідальності відділень військових комісаріатів, їх повноважень. Своєчасна мобілізація сил та ресурсів, необхідних для реалізації війни і швидка організація армії за воєнним станом були завжди більшим ресурсом для підготовки будь-якої країни до активної оборони. Для цього потрібні спеціальні військові органи, відповідальний за організацію та підготовку цих сил та ресурсів на місцях, а також створені органи зв'язку. Вкрай важливо, щоб ці місцеві органи влади військового управління було розподілено більш-менш рівномірно по країні, будуючи свою діяльність на єдиному мобілізаційному плані, встановленому центральними органами влади, та підтримуючи зв'язок з місцевою владою та державним управлінням, які мають за законом багато обов'язків у галузі національної оборони.

Водночас у ситуації політичної та економічної трансформації відбувся об'єктивний процес розвитку та вдосконалення ресурсів, методів і прийомів військового управління. Військові відділи комісаріатів зосередили свої зусилля на належному виконанні своїх функцій щодо розробки планів реалізації мобілізації людей та транспорту ресурсів, здійснення мобілізаційних заходів, реалізація планів набору громадян на військову службу, працевлаштування громадян на військову службу на контракт, військовий облік, робота з пільговими категоріями громадян, організація роботи в галузі пенсійного забезпечення та соціального обслуговування для осіб, звільнених з військової служби, та членів їх сімей під час усього існування СРСР.

Початок військової реформи в Україні ознаменував прийняття 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. [73].

Це стало рушійною силою піднесення національної свідомості, реалізації багатьох змін у соціальному та політичному житті українського народу. Також,

це стало одним із пріоритетних напрямків діяльності Верховної Ради України щодо розробки концепції оборони та створення власних збройних сил. По оприлюдненню Акту про незалежність України, Верховна Рада України прийняла постанову, підпорядковуючи всю армію, формування, розміщені на території республіки, було створено Міністерство оборони України, а уряд, як очікувалося, розпочав створення Збройних Сил України та Національну гвардію.

Важливим в цьому плані стала Постанова «Про військові формування в Україні» від 24 серпня 1991 року, в якій було зазначено, що «підпорядкувати всі військові формування, дислоковані на території України, Верховній Раді України; утворити Міністерство оборони України; Урядові України приступити до створення Збройних Сил України». Фактично цією постановою було покладено початок будівництва Збройних Сил України як важливого інституту держави і невід'ємного елемента її воєнної організації.

Взагалі, всю історію будівництва Збройних Сил України можна поділити на декілька основних етапів:

- першим етапом є створення та формування основ Збройних Сил України у зв'язку з відходженням від радянських військових принципів з 1991 року по 1996 рік;

- другим етап передбачав подальше будівництво Збройних Сил України в період з 1997 по 2000 роки;

- на третьому етапі виникла необхідність в реформуванні Збройних Сил України у зв'язку з новими цілями, направленими до вступу в Європейський Союз з 2001 по 2005 роки;

- четвертий етап передбачав розвиток оновлених підрозділів Збройних Сил України з 2006 року по 2011 роки;

- п'ятим етапом міг стати новий етап реформування військової реформи з 2012 по 2017 роки, проте, з 2014 по сьогоднішній час, реформування Збройних Сил України передбачається в умовах збройної агресії Російської Федерації. Основна ціль цього етапу – захист усієї території українських земель та

відновлення контролю анексованих територій Криму, тимчасово захоплених ворогом Донецької та Луганської області.

Розглянемо більш детально усі ці групи. Так, починаючи дослідження першої групи, слід зазначити, що період з березня до грудня 1991 року були підготовлені важливі документи формування та створення Збройних Сил України

11 жовтня 1991 року Верховною Радою України була затверджена Постанова «Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України» в якій було постановлено створити Раду оборони України, Положення про неї та склад посадових осіб, які будуть до неї входити.

У цій Концепції, передбачалося наступне: «Україна поступово, з урахуванням усіх факторів національної безпеки, реалізуватиме намір стати в майбутньому нейтральною, без'ядерною державою, яка не братиме участі у військових блоках, натомість дотримуватиметься усіх договорів і угод щодо незастосування ядерної зброї. Концепція визначала, що Збройні Сили України складатимуться з трьох видів: Сухопутних військ (Військ наземної оборони), Військово-Повітряних Сил і Сил Протиповітряної оборони (Військ повітряної оборони), Військово-Морських Сил. У Концепції було визначено повноваження Міністра оборони України і Головного штабу Збройних Сил України» [65].

Як вважає Остах Ю. П. «однією з найважливіших і суперечливих проблем у всьому комплексі питань військової сфери була проблема ядерної зброї. Після розпаду Радянського Союзу Україна стала власником третього за величиною ядерного потенціалу у світі. На озброєнні військових формувань в Україні знаходилося 130 міжконтинентальних ракет РС-18 на рідкому паливі з шістьма ядерними боєголовками кожна і 46 ракет РС-22 на твердому паливі з десятьма боєголовками. В усьому світі ці ракети були відомі як СС-19 та СС-24 відповідно. В Україні було також розгорнуто повітряний компонент стратегічних сил, який складала 21 бомбардувальник ТУ-95мс та 19 бомбардувальників ТУ-160 з боєкомплектom до 500 крилатих ядерних ракет» [44, с. 11-12].

Для вирішення цієї проблеми Верховна Рада України затвердила принцип без'ядерності, який вона закріпила у Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. де вказано, що «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [12].

Відповідно до цього принципу, Україна зобов'язалась вивезти до Росії усю вироблену ядерну зброю для її розукомплектування під спільним контролем. Взаємною умовою стало те, що Україні надається спільний контроль за процесом ядерного контролю, фінансово компенсацію за зброю та гарантії національної безпеки й не застосування на неї такого виду зброї.

З 6 грудня 1991 року Верховною Радою України були прийняті 2 надзвичайно важливих законів для військового врядування, якими є Закон України «Про оборону України» та Закон України «Про Збройні Сили України». В той же день, Міністр оборони України генерал-полковник К. П. Морозов першим склав військову присягу, яку вже з січня 1992 року стали приймати розташовані на території України війська [64; 69].

На початку липня 1992 року, Україна приєдналася до Договору про звичайні збройні сили в Європі, де були визначені максимальні рівні озброєнні і військової техніки для різних держав, в тому числі і для України. Так, нам потрібно було скоротити кількість нашої техніки в таких розмірах: танки на 5300 одиниць, бойові броньовані машини на 2400 одиниць, бойові літаки на 477 одиниць. Наша країна приступила для реалізації цих завдань вже 18 серпня 1992 року [15].

На нашу думку, таке роззброєння сприяло зменшенню боєздатності Збройних Сил України та в подальшому негативно вплинуло на сучасні обставини стосовно подолання військової агресії Росії. Проте, такий крок дозволив списати застарілу техніку з числа Збройних Сил України та наблизив нас до вступу в Європейський Союз ще на один крок.

За дослідженнями офіційного веб-сайту Міністерства оборони України можна виділити такі етапи розвитку Збройних Сил України «19 жовтня 1993 року Верховна Рада України розглянула План проведення організаційних заходів у Збройних Силах України. Було прийнято Постанову «Про загальну структуру, чисельність та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України», якою було визначено чисельність Збройних Сил України — 455 тис. військовослужбовців. На цьому ж засіданні Верховної Ради України була затверджена Воєнна доктрина України, яка визначила необхідність приведення системи оборони країни у відповідність до сучасних геополітичних і геостратегічних умов, переглянути та уточнити завдання і зміст діяльності всіх державних структур, організацій і закладів, причетних до забезпечення воєнної безпеки України. У 1994 році закінчилося міждержавне переміщення військових кадрів. З 1991 до 1994 року з України в інші держави було переведено близько 12 тис. офіцерів і прапорщиків, понад 33 тис. повернулося на Батьківщину, у тому числі 27982 офіцери» [8].

Згідно з Указом Президента України «Про сухопутні війська України» від 23 травня 1996 року у складі Збройних Сил України формується командування Сухопутних військ України, якому підпорядковуються органи управління та війська військових округів [77].

На 1 червня 1996 року Україна завершила процес свого ядерного роззброєння, на її території не залишилося жодного ядерного боєзаряду або боєприпасу.

Отже, як висновок першого, найскладнішого етапу розвитку Збройних Сил України, можна зазначити, що за дуже короткий термін було створено Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство оборони України, різні відділи військ Збройних Сил України, системи управління цими відділами тощо. Також була роззброєна велика частина застарілої техніки та підписана багато міжнародного законодавства у військовій сфері, що наблизило України до вступу до ЄС. Важливим кроком стало роззброєння ядерного боєзапасу.

Переходячи до другого етапу, слід зазначити, що Президентом України

була затверджена Державна програма будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року.

Першим кроком другого етапу стали Укази Президента України від 21 січня 1997 року «Про Міністерство оборони України» та «Про Генеральний штаб Збройних сил України». Вперше Міністерство оборони та Генеральний штаб Збройних Сил України отримали окремі нормативні акти, які були не лише подальшою раціоналізацією їх повноважень та відповідальності, але й важливим кроком на шляху встановлення демократичного цивільного контролю над полем оборони.

Повноваження Генерального штабу Збройних Сил України значно поширюються на здійснення оборонного планування та оперативного управління країною. Відтепер Генеральний штаб Збройних Сил України має право контролювати виконання всіх українських військових формувань завдань, пов'язаних з організацією оборони країни. Повноваження Міністерства оборони цілком чіткі.

У 1997 р. Вперше було запроваджено український цикл стратегічного оборонного планування. В результаті Президент України затвердив стратегічне рішення щодо використання українських збройних сил.

Так, як зазначає Никифоров О. В. на початку червня 1997 р. остаточно вирішена одна з найскладніших проблем - Чорноморський флот. Підписано угоду про статус, умови та тривалість перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на українській території. 1 серпня 1997 р. Україна вперше відзначила День Військово-морських сил України [41, с. 104].

З 1998 р. Запроваджено нову систему військово-адміністративного поділу української території. Замість військових округів були сформовані оперативні командування. Функціонально вони стали оперативно-стратегічними об'єднаннями, призначеними для виконання оперативних, мобілізаційних та територіальних оборонних завдань в умовах миру та війни у визначених для них межах, а також низкою технічних військ, матеріально-технічних, медичних

та інших сил, розташованих на їх території, незалежно від підпорядкування відділів.

За пропозиціями Президента України Постановою Верховної Ради України від 22 грудня 1998 року було затверджено чисельність збройних сил: 31 грудня 1998 року - 320 000 військовослужбовців та 100 000 службовців; 31 грудня 1999 р. - 310 000 військовослужбовців та 90 000 службовців [78].

При реалізації національної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України, спрямованої на вдосконалення структури Збройних Сил України, постійно враховувались результати оперативної підготовки державних установ. Планування та здійснення оперативних навчальних заходів розпочалось за єдиним планом та на єдиному оперативному та стратегічному підґрунтях.

З початку 1999 р. здійснено перехід до нової логістичної системи за територіальною ознакою. Завдяки його впровадженню вдалося уніфікувати та зменшити кількість тилових структур, забезпечити інтеграцію ресурсів, сил та засобів ззаду та їх всебічне та ефективне використання в інтересах усіх структур українських збройних сил.

Період реалізації Національної програми реформування та розвитку Збройних Сил України (2001-2005 рр.) можна вважати третім етапом будівництва Збройних Сил України.

З метою подальшого вдосконалення та підвищення ефективності системи управління Збройними Силами України розпорядженням Президента України від 20 серпня 2001 року було запроваджено посаду головнокомандуючого ЗСУ.

У 2002 році завершено демонтаж 43-ї ракетної армії. Таким чином, Україна в черговий раз продемонструвала світовій спільноті свою відданість дотриманню своїх міжнародних зобов'язань щодо неядерного статусу країни.

Важливим елементом запровадження механізму демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України було створення у 2005 році дорадчого органу - Громадської ради при Міністерстві оборони України.

За дослідженнями Литвиновського Є. Ю. на кінець 2005 року загальна чисельність Збройних Сил України становила 245 000, з них 180 000 -

військовослужбовці. Співвідношення між видами збройних сил було: сухопутні війська - до 40%; авіація - до 24%; флот - до 8%; органи військового управління, військові навчальні заклади, установи - до 28% [32, с. 101-102].

В результаті реалізації Загальнодержавної програми реформування та розвитку збройних сил України у період 2001-2005 рр. Відбулися суттєві зміни в структурі Збройних Сил та в системі управління та управління збройними силами. Зокрема, було запроваджено функціональний принцип конституції збройних сил та їх застосування. Здійснено розподіл функцій та повноважень між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України. Функціональними структурами збройних сил є об'єднані сили швидкого реагування, основні сили оборони та стратегічні резерви. Пріоритет у навчанні відводився Об'єднаним силам швидкого реагування. Загалом у період з 2001 по 2005 рік було здійснено близько 16 000 організаційних заходів для реструктуризації збройних сил.

Четвертий етап будівництва Збройних Сил України розпочався у 2006 році з реалізації завдань, визначених Національною програмою розвитку Збройних Сил України на період 2006-2011 років.

У 2009 р. коло людей, які мають право на призов на військову службу за контрактом, розширився. В результаті реалізації концепції кадрової політики в Збройних Силах України з 1 січня 2010 року була розроблена централізована система управління персоналом, яка задовольняла потреби військових частин в особовому складі, допомагаючи кожній особі в індивідуальному розвитку та можливості реалізації власного потенціалу, її кар'єрний росту. Створено 25 територіальних центрів праці солдатів контрактної служби.

Головною подією 2010 року, яка мала вирішальний вплив на ситуацію в галузі безпеки, стало оголошення українського закону «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» про позаблоковий статус країни, що означає її неучасть у воєнно-політичних альянсах, її пріоритетну співпрацю у вдосконаленні конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з

усіх питань, що становлять взаємний інтерес. Відповідно, роз'яснено порядок використання Збройних Сил України [60].

Удосконалено систему військової та наукової освіти. Створено сильні специфічні освітні та наукові центри, до складу яких входять навчальні підрозділи (факультети, кафедри академій (університети), факультети-керівники) та наукові підрозділи (наукові центри). Це дозволило зосередитись на єдиній основі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військових спеціалістів на всіх рівнях військового управління, забезпечити інтеграцію військової освіти та науки, зменшити бюджетні витрати на їх утримання.

За дослідженнями Туркота М. С. відбулося 4,3 тис. заходів міжнародного військового співробітництва. У період між 2006 і 2011 роками понад 23 000 військовослужбовців взяли участь у 95 міжнародних навчаннях (52 за межами України, 43 в Україні). Близько 6000 військових провели миротворчі місії в рамках 13 миротворчих місій в 11 країнах. Збройні сили продовжували брати участь у процесі планування та оцінки програми «Партнерство заради миру» та в реалізації положень Концепції оперативних можливостей НАТО. Було прийнято на озброєння 112 моделей нової та модернізованої зброї та військової техніки. Вони придбали понад 1300 нових та модернізованих основних видів озброєння та понад 7000 одиниць іншої військової техніки. Було запроваджено нову систему харчування (через комерційні структури), яка охоплювала 100% військових частин (установ) збройних сил [93, с. 119].

На підставі Стратегічного оборонного вісника України розпорядженням Президента України затверджена концепція реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року, прийняття якої ознаменувало новий етап військової реформи. Основною метою військової реформи є створення за короткий час якісно нової збройної сили європейського типу, професійної та мобільної, добре оснащеної та підготовленої, здатної відповідати належним чином на поточні загрози національній безпеці у військовій галузі.

З метою утвердження патріотизму, духовності, морального духу, формування національної гідності, психологічних та військово-професійних якостей, необхідних для виконання завдань, покладених на особовий склад збройних сил та молоді у 2012 році, була затверджена саме ця програма військово-виховної роботи в період на 2012-2017 роки.

Після того, як керівництво штату на чолі з Віктором Януковичем відмовилось підписати Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом виник бурхливий розгін студентського мітингу в Києві 30 листопада 2013 року, відбувся відкритий конфлікт, який потім перетворився на революцію гідності. Ще до того, як Віктор Янукович втік з України, 20 лютого 2014 року Російська Федерація розпочала спецоперацію з окупації Криму, яка потім перетворилася на збройну агресію Росії проти нашої країни та війну на сході України.

Так, за дослідженнями Буракова Ю. В. враховуючи необхідність захисту прав та інтересів українських громадян, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів України з метою запобігання втручанню у її внутрішні справи, враховуючи порушення Російського меморандуму про безпеку Грудень 1994 р. - Договір про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. та з урахуванням рішення Федеральних Зборів Російської Федерації про використання збройних сил Російської Федерації від 1 березня 2014 р. У березні 2014 року в Україні було оголошено про часткову мобілізацію. Відтоді держава почала діяти в особливий період [2, с. 125].

Через агресивні заходи незаконних збройних формувань у деяких районах влади Донецька та Луганська, що призвели до утисків місцевої влади, керівники держав вирішили провести контр-терористичну операцію на цих територіях та провести місії територіальної оборони. Створено оперативний штаб, який очолює керівник Центру протидії тероризму СБУ, для безпосереднього управління силами та активами, які беруть участь в антитерористичній операції.

На початку антитерористичної операції на сході України збройним силам не вистачало зброї та техніки, а персонал був погано навчений. Оновлене та заново наявне озброєння, яке надійшло до підрозділів ЗСУ в одному примірнику, не вплинуло на боєздатність підрозділів. Оборонні завдання України були виконані завдяки безкорисливості та героїзму солдатів. У перший період антитерористичних операцій добровольчі батальйони надавали велику допомогу підрозділам збройних сил.

Поряд із збільшенням перегрупування військових сил (сил) у деяких районах Донецької та Луганської областей відбувся перехід логістичної системи збройних сил, побудованої за територіальним принципом, до операції АТО. На етапі впровадження логістичної системи рух добровольців взяв на себе вирішення важливої частини проблеми збройних сил.

У 2015 році Збройні сили України відновили боєздатність, отримали бойовий досвід, оперативні можливості, рівень технічного та матеріально-технічного оснащення, необхідного для захисту суверенітету та територіальної цілісності країни, стабілізуючи тим самим ситуацію в зоні проведення антитерористичної операції.

Удосконалена вся система управління збройних сил: пілотні проекти з управління державними компаніями, матеріальне, продовольче та медичне забезпечення солдатів, автоматизація процесів управління та обліку та потоку матеріальних ресурсів.

За ініціативою Президента України - Верховного Головнокомандувача Збройними Силами України, за підтримки уряду, з 1 січня 2016 року фінансова підтримка військової служби значно зросла.

Харчові стандарти для військових значно покращились і були узгоджені з європейськими вимогами. Відмічено значне покращення охорони здоров'я, основні заходи якого спрямовані на підвищення особистої безпеки солдатів, а також запровадження заходів з медичної, психологічної та соціальної реабілітації учасників контр-терористичних операцій. Військова служба в

Україні стає престижною, що позитивно впливає на довіру населення до українських збройних сил.

Важливим інструментом морального виховання солдатів є військово-патріотична праця, основними орієнтаціями якої сьогодні є збереження пам'яті про героїчних солдатів, які загинули, захищаючи незалежність та територіальну цілісність Української держави. Так, на сьогоднішній день, в «Книгу пам'яті полеглих за Україну» внесено 4320 загиблих з 2014 по 2020 роки [19].

За даними Міністерства оборони України чисельність військовослужбовців ЗСУ в травні 2020 року становила 246 160 осіб, з яких 193 800 військовослужбовців та 52 360 цивільних працівників, 5 275 з яких перебувають на посадах військовослужбовців [8].

У системі державної військової організації існує загальна локальна (територіальна) підсистема із загальним зв'язком. На сьогодні державне управління державною військовою організацією на місцевому (територіальному) рівні в Україні представляє структуру органів та посадових осіб:

- 1) органи військового управління (частина збройних сил);
- 2) місцеві державні адміністрації;
- 3) територіальні одиниці центральних органів виконавчої влади;
- 4) органи виконавчої влади місцевого самоврядування у частині функцій, покладених на них у військовій організації держави.

Таким чином, дослідження показує, що в Україні існує досить потужна і налагоджена система державного управління державною військовою організацією на різних рівнях управління, що дозволило забезпечити адекватний захист країни. Останні події показали, що ця система була майже зруйнована в останні дні незалежності України та майже відновлена минулого року. Місцева (територіальна) підсистема університету відіграє важливу роль у цій галузі, і її також необхідно якомога швидше відновити та реформувати.

Взагалі, дослідивши історичний розвиток військових комісаріатів від часів гетьманства, козацтва, радянської влади та Незалежної України, можна

стверджувати, що саме військові комісаріати сприяли мобілізації громадян до армії для оборони та захисту території та суверенітету впродовж усього існування України.

1.2. Поняття, види та сутність військових адміністрацій в сфері адміністративного господарювання

Важливим етапом нашого дослідження є визначення поняття, видів та сутності саме військових адміністрацій в сфері адміністративного господарювання.

На нашу думку, одним з важливих суб'єктів військових адміністрацій є військовий комісаріат, проте, спочатку потрібно визначити загальне значення військових адміністрацій.

Слід зазначити, що з початку антитерористичної операції в деяких районах Донецька та Луганська, Україна визначила низку проблем для безперервності реалізації виконавчої влади та забезпечення здійснення місцевого самоврядування. Однією з передумов виникнення вищезазначених проблем є нездатність органів місцевого самоврядування тривалий час здійснювати свої повноваження, передбачені Конституцією та українськими законами, особливо через фактичний відхід від здійснення своїх повноважень.

Це вкрай негативно впливає на безпеку та виживання населення в деяких районах Донецької та Луганської областей. Ці проблеми стали основою для застосування нових методів державного управління. Новим напрямком у здійсненні виконавчої влади в Україні стала зміна українського законодавства про створення військово-цивільних адміністрацій.

Це створює нагальну потребу в нормалізації відповідних відносин, для яких розроблявся закон.

Щодо поняття військово-цивільних адміністрацій, то відповідно до ст. 1 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» ними є «тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у

складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції» [56].

Виходячи з вищезазначеної статті, саме визначення військово-цивільної адміністрації наділена рядом наступних ознак, як те, що вони:

- 1) є державними органами;
- 2) носять тимчасовий характер, який визначається в положеннях про їх діяльність;
- 3) утворюються в територіальних одиницях (селах, селищах, містах, районах та областях);
- 4) діють у складі Антитерористичного центру при СБУ;
- 5) мають спеціальне призначення для забезпечення у дію законодавства України.

Аналізуючи першу ознаку, за яким військово-цивільні адміністрації є державними органами, слід розглянути думку Шаповала В., який зазначає, що «термін «орган державної влади» є вихідним за Конституцією України. Похідними від нього є терміни «орган законодавчої влади», «орган виконавчої влади» і «орган судової влади» («суд»). В конституційному тексті вживаються й інші терміни, складовою яких є слово «орган». Зокрема, в частині другій ст. 59 згадано державні органи. За змістом положення частини третьої ст. 5 у непрякій формі використано термін «орган держави». Комплексний аналіз положень Основного Закону дозволяє дійти висновку, що на відповідному рівні терміни «орган державної влади» і «державний орган» («орган держави») вживаються як синоніми. Про органи стосовно держави в Конституції України йдеться не лише в контексті розподілу влад. Наприклад, у ч. 3 ст. 17 використаний успадкований з практики радянських часів термін «правоохоронні органи держави», який, по суті, є евфемізмом» [98, с. 27].

Корелський В. М. формує поняття органу державної влади, на його думку це елемент державного механізму, який бере участь у виконанні державних функцій і наділений владою [91, с. 159].

Ще однією особливістю військово-цивільної адміністрації є її тимчасовий характер.

У юридичній теорії тривалість державної влади поділяється на постійну (необмежену) та тимчасову (обмежену). Так, Ромашов Р. О. зазначає, що постійні державні органи у своїх професійних функціях не обмежені умовами чи обставинами, вони діють до ліквідації (реорганізації). Тимчасові органи створюються для виконання певної функції, і коли функція виконується, вони припиняють своє існування [85, с. 67].

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» вказано, що «військово-цивільні адміністрації населених пунктів набувають прав та обов'язків з дня внесення запису про їх державну реєстрацію як юридичних осіб до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань». Згідно зі ч. 1 ст. 3 Закону «військово-цивільні адміністрації утворюються у разі потреби за рішенням Президента України» [56].

Також ознакою військово-цивільної адміністрації є те, що вони утворені у селах, селищах, містах, районах та областях. В статті 1 Закону зазначено, що «військово-цивільні адміністрації району, області — це тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження, визначені цим Законом» [56].

На нашу думку утворення військово-цивільної адміністрацій залежить від адміністративно-територіального устрою України.

Так Коршун В. визначає адміністративно-територіальний устрій держави — це «сукупність відповідних територіальних одиниць, в межах яких функціонує система органів державної влади. Тобто, це внутрішньо узгоджене об'єднання адміністративно-територіальних одиниць, в результаті якого

забезпечується необхідна організаційна єдність, створюється певна система адміністративно-територіального устрою, де кожна адміністративно-територіальна одиниця охоплює певний територіальний колектив (громаду), інтереси якого представляють відповідні органи місцевого самоврядування» [28, с. 85].

Відповідно до ст. 133 Конституції України «систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села» [27].

Таким чином, у зв'язку з необхідністю виконання повноважень місцевих державних органів та органів місцевого самоврядування військово-цивільні адміністрації утворюються у селах, селищах, містах, районах та областях. Однак, виходячи з положень Закону військово-цивільна адміністрація не може бути утворена для Автономної Республіки Крим. Наступною ознакою військово-цивільної адміністрації є те, що вона діє у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України. Діяльність Антитерористичного центру при Службі безпеки України здійснюється відповідно до Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України [71].

Відповідно до п. 1 вказаного Положення «Антитерористичний центр є постійно діючим органом при службі безпеки України, який здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки, актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні» [71].

Відповідно до ч. 8 ст. 3 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» вказано, що «структуру і штатний розпис військово-цивільних адміністрацій населених пунктів затверджує керівник Антитерористичного центру при Службі безпеки України за поданням керівника відповідної військово-цивільної адміністрації». Згідно ч. 13 ст. 3 Закону «призначення заступників керівників військово-цивільних адміністрацій населених пунктів та

керівників підрозділів таких адміністрацій здійснюються керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України за поданням керівника відповідної військово-цивільної адміністрації без конкурсного відбору». В ст. 6 Закону зазначено, що «військово-цивільну адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює керівник, який призначається на посаду та звільняється з посади керівником відповідної обласної військово-цивільної адміністрації за погодженням з керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України, а у разі якщо відповідна обласна військово-цивільна адміністрація не утворена — керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України» [56].

Отже, вищезазначені положення підтверджують те, що військово-цивільні адміністрації діють у складі Антитерористичного центру при СБУ. Так, можна перейти до останньої ознаки, за яким вони є органами спеціального призначення для забезпечення підтримання законодавства України.

Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» вказано, що «у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України можуть створюватися і діяти військово-цивільні адміністрації — тимчасові державні органи, які призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції» [53].

З метою реалізації діяльності військово-цивільної адміністрації відповідно до призначення Законом встановлені відповідні права. Так відповідно до ст. 5 Закону військово-цивільні адміністрації на відповідній території за погодженням з Антитерористичним центром при Службі безпеки України мають право:

«1) встановлювати обмеження щодо перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без визначених документів;

2) тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях, дорогах та ділянках місцевості;

3) організовувати перевірку документів, що посвідчують особу, у фізичних осіб, а в разі потреби — огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, крім обмежень, установлених Конституцією України;

4) порушувати у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань;

5) організовувати контроль за роботою підприємств телекомунікацій, використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для проведення роз'яснювальної роботи серед населення, особового складу військових формувань і правоохоронних органів;

6) встановлювати обмеження щодо торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними та отруйними речовинами, алкогольними напоями і речовинами, виробленими на спиртовій основі;

7) вилучати у громадян на зберігання вогнепальну зброю та боєприпаси, холодну зброю, а в підприємств, установ і організацій також навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;

8) встановлювати порядок використання сховищ, споруд та інших об'єктів для захисту населення, а також для задоволення потреб безпеки;

9) організовувати евакуацію населення з місць і районів, небезпечних для проживання, а також евакуацію підприємств, установ, організацій та матеріальних цінностей, які мають важливе державне, господарське і культурне значення;

10) організовувати у разі потреби нормоване забезпечення населення питною водою, продуктами харчування, предметами першої необхідності, ліками» [56].

Спеціальне призначення військово-цивільних адміністрацій, на нашу думку, забезпечується відповідними повноваженнями. Ст. 4 Закону передбачає,

що військово-цивільні адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із:

«1) підготовки та затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування;

2) забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;

3) залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності до участі у комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координації цієї роботи на відповідній території;

4) розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях;

5) складання та затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього; забезпечення виконання відповідного бюджету;

6) встановлення ставок місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України, якщо відсутнє рішення відповідної ради з цих питань;

7) прийняття рішень щодо надання відповідно до законодавства пільг зі сплати місцевих податків і зборів, якщо відсутнє рішення відповідної ради з цих питань тощо» [56].

На наш погляд, законодавець поставив конкретну мету визначити основний напрямок повноважень військово-цивільної адміністрації. Іншими словами, військово-цивільна адміністрація виконує не лише функції місцевої державної адміністрації та місцевого самоврядування. Таким чином, українське законодавство містить вичерпне визначення військово-цивільної адміністрації, що дозволяє чітко визначити основні ознаки цього поняття.

Переходячи до визначення сутності військових комісаріатів, слід зазначити, що вони також керуються законами України, Конституцією України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства оборони України і т. д.

Важливим регулятором діяльності військових комісаріатів є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про військові комісаріати» від 03.06.2013 р. № 389. Відповідно до цього Положення, військовими комісаріатами є «місцевими органами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації в особливий період людських і транспортних ресурсів на відповідній території» [62].

Цікавим є авторське визначення військових комісаріатів, яке наводить Гейко В. І. Так, за визначенням автора, військовими комісаріатами є «місцеві органи військового самоврядування, що здійснюють мобілізаційну, облікову та соціальну роботу, взаємодіють з територіальними органами публічної адміністрації та підзвітні і підконтрольні Міністерству оборони України у своїй діяльності» [10, с. 8].

На наш погляд, таке визначення значно поширює закріплене в законодавстві поняття. Відповідно до вищезазначеного визначення, автором було включено саме функціональний аспект, за яким закріплена взаємодія з територіальними органами публічної адміністрації.

Слід зазначити, що крім районних, міських, районних у містах військових комісаріатів, залежно від обсягів облікової, мобілізаційної та призовної роботи можуть утворюватися об'єднані міські військові комісаріати та об'єднані районні військові комісаріати.

Очолюють військові комісаріати їх глави – військові комісарі, які саме і організовують роботу комісаріатів, встановлюють їх цілі, завдання та мету, слідкують за виконанням своїх посадових зобов'язань працівників військового комісаріату та військовослужбовців.

Відповідно до Положення про військові комісаріати, військовий комісар:

- призначає на посаду та звільняє з посади працівників військового комісаріату;
- представляє інтереси Збройних Сил у відносинах з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими держадміністраціями, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами та громадянами на відповідній території;
- керує службовою діяльністю підпорядкованого військового комісаріату;
- розглядає у випадках, передбачених законодавством, справи про адміністративні порушення та накладає адміністративні стягнення;
- здійснює відповідно до своїх повноважень контроль за виконанням підприємствами вимог законодавства з питань оборони;
- відповідає за стан обліково-призовної роботи; мобілізаційну готовність військового комісаріату, а обласний військовий комісар - також підпорядкованих обласному інших військових комісаріатів тощо [62].

За дослідженнями Антошина В. М., військовим комісаром є «індивідуальний суб'єкт права (фізична особа), який здійснює певні соціально необхідні функції та виконує завдання, законодавчо визначені відповідним військовим формуванням, служить державі і є представником державної влади» [1, с. 4].

На нашу думку, військові комісари також є частиною суспільства, а саме суспільства зі спеціально підготованих осіб (індивідуальних суб'єктів права), які обіймають головні військові посади в військових комісаріатах та мають відповідні звання, займаються суспільно корисною діяльністю .

Як вважає Нікулін К. О., військові комісаріати «з одного боку, є місцевими органами військового самоврядування та входять до системи Збройних Сил України, а з іншого боку, вони характеризуються як органи виконавчої влади, входять до системи органів виконавчої влади на місцевому (територіальному) рівні, тобто мають подвійне підпорядкування. На них, водночас поширюється правовий режим як Збройних Сил України, так і органу виконавчої влади» [42, с. 5].

Щодо принципів діяльності органів виконавчої влади, то на місцевому рівні вони дуже схожі з принципами військового керування. Такими принципами є: централізація управління, особиста відповідальність керівника, твердість та цілеспрямованість рішень, організованість, структурізованість і т. д. Проте, так же можна стверджувати про певні відмінності між органами виконавчої влади та військовими органами. До цих відмінностей можна віднести: військовий характер діяльності органів військового самоврядування направлено на військовослужбовці, таємниця діяльності військовослужбовців, зменшене використання механізмів горизонтальної координації для органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Гейко В. І. також наголосив на особливому статусі військових комісаріатів, на його думку їх специфічність полягає у наступному: «вони, як територіальні органи Міністерства оборони України відповідно до норм законодавства з питань оборони мають чітке вертикальне підпорядкування, тому військові комісаріати фактично перебувають у подвійному підпорядкуванні. За горизонталлю військові комісаріати підпорядковуються адміністрації місцевих органів виконавчої влади або адміністрації органу місцевого самоврядування» [10, с. 71].

Як стверджує у своїй статті Война Ю. «Міністерство праці та соціальної політики як суб'єкт опитування, що проводилося Світовим банком з метою виявлення характерних рис територіальних органів виконавчої влади, підпорядкованих центральним органам виконавчої влади, визначення оптимального розподілу повноважень (функцій) між ними, вважає, що подвійне підпорядкування територіальних органів міністерства заважає як самому міністерству, так і місцевим органам, оскільки не дозволяє здійснювати контроль за добором кадрів та їх освітнім рівнем, кадровий резерв використовується не на 100%, він орієнтований на керівництво регіону. Окремі дослідники схвально оцінюють таку позицію, оскільки, на їх думку, вирішення проблеми подвійного підпорядкування дало б змогу створити компактну

систему органів самоврядування, здатну по діловому вирішувати непередбачені або складні питання, що виникають у процесі керування» [9, с. 2].

Ми вважаємо, що подвійне підпорядкування є виправданим саме для керівництва діяльністю військових комісаріатів. В цьому випадку, необхідним було б посилити підпорядкування військових комісаріатів за місцевими державними адміністраціями. Окрім цього, варто зазначити, що військовий комісар є членом призовної комісії, що не передбачено у чинному законодавстві України. Тому, на нашу думку, потрібно врегулювати відповідальність військових комісарів в законодавстві України, за якими вони неналежно інформують місцеві державні органи про свою діяльність.

Також, слід згадати про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, де передбачено переформування військових комісаріатів у територіальні центри комплектування та соціальної підтримки. Головним завданням цих територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки здійснюватиметься вербування громадян на військову службу за контрактом шляхом їх активного пошуку на різних заходах [14].

На нашу думку, створюючи центри комплектування та соціальної підтримки в ЗСУ допоможе зменшити виникнення корупції серед посадових осіб військовослужбовців, дозволить створити ефективні військові органи на місцях, для виконання функцій комплектування ЗСУ новими рекрутами. Це також удосконалив організацію оборонно-мобілізаційної роботи, сприятиме впровадженню нових систем ефективного обслуговування соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних, ветеранів війни та військової служби, резервістів, військових пенсіонерів.

Проте, потрібно зауважити, що прийняття рішення про таке переформування сприяє внесенню змін до великої кількості нормативно-правового законодавства України, серед яких опиняться закони України, укази Президента України, постанови КМУ, накази Міністерства оборони України та директиви Генерального штабу ЗСУ.

Таким чином, військові комісаріати є суб'єктами адміністративно-правового забезпечення, які займаються мобілізацією рекрутів до Збройних Сил України та на які покладено забезпечення виконання завдання по призову громадян України на проходження військової служби з виконанням конституційного обов'язку щодо захисту державного суверенітету та територіальної цілісності.

Військові комісаріати перебувають у подвійному підпорядкуванні, за яким вони підпорядковуються Генеральному штабу Збройних Сил України та Міністерству оборони України, а також адміністраціям місцевих органів виконавчої влади.

Вважаємо за необхідним посилення взаємодії військових комісаріатів з місцевими державними адміністраціями та регулювання відповідальності військових комісарів за неналежну співпрацю з місцевими державними адміністраціями та іншими органами місцевого самоврядування за досвідом провідних країн світу.

РОЗДІЛ II. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМІСАРІАТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Законодавство України з приводу діяльності військових комісаріатів

Важливим етапом нашого дослідження є визначення нормативно-правового регулювання діяльності військових комісаріатів та військової сфери в загалі.

Як ми знаємо, будь-яка країна має захищати свій суверенітет, територію та своїх громадян і з цією метою створюється військова система країни, її армія. Важливим етапом створення армії та добору кандидатів на військову службу є військовий комісаріат, тож потрібно визначити чим саме керуються військові комісаріати при доборі призовників, чим керуються самі призовники та військовослужбовці та в якому законодавстві передбачені принципи ведення військової діяльності.

Як вважають Пашинський В. Й. та Свистільник І. А. «на сьогодні в Україні склалася система нормативно-правових актів, різної юридичної сили, які регулюють питання соціального та правового захисту військовослужбовців, їх конституційних прав і свобод, гарантій щодо їх реалізації. За юридичною силою ці нормативно-правові акти поділяються на такі рівні: конституційне регулювання (Конституція та конституційні закони); міжнародно-правове регулювання (міжнародні договори та угоди); законодавче регулювання (закони України); регулювання підзаконними нормативно-правовими актами» [46, с. 102].

На нашу думку, якщо розглядати ієрархію системи нормативно-правових актів регулювання військової сфери, то саму систему законодавства в цій сфері, можна поділити на п'ять самостійних груп, якими є:

1) конституційне регулювання – Конституція України та зміни до неї, які закріплюють саме захист суверенітету і територіальної цілісності України;

2) кодекси України – за якими закріплені загальні норми, які застосовуються в військовій сфері, такі як: цивільні права військовослужбовців, їх відповідальність за злочини та правопорушення, договори в військовій сфері та інше;

3) інші спеціальні закони, які регулюють окремі сфери військової діяльності;

4) нормативно-правові акти: розпорядження, постанови, накази центральних і місцевих органів державної влади (Президента України, Кабінету Міністрів України (КМУ – далі), Міністерства оборони України, Служби безпеки України (СБУ – далі), тощо);

5) міжнародні нормативно-правові акти у військовій сфері, які були ратифіковані Україною.

Треба також зазначити, що для повної ефективності законодавства у військовій сфері, усі вищезазначені групи мають бути взаємоузгодженими між собою, доповнювати та не суперечити один одному, що проявляється в однозначності їх тлумачення та своєчасному виправленню усіх норм регулюючих змінене питання чи заповнення будь-яких інших прогалів у праві.

Розглянемо більш детально кожну окрему групу. Почати слід с Конституції України, відповідно до ст. 1 якої вказано, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [27].

З цього виходить, що українська влада, громадяни мають прикладати усіх можливих зусиль для повного збереження суверенності і незалежності України, її демократії, соціальності та правових норм.

Основною нормою в військовій сфері є ст. 17 Конституції України, за якою зазначено, що «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові

формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз» [27].

Слід додати, що в Конституції України також закріплений обов'язок громадян відбувати військову службу та захищати Вітчизну, що зазначено в ст. 65 за якою «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» [27].

Ці конституційні положення є правовою основою для інших законодавчих актів про соціальний та правовий захист. Конституція України має найвищу юридичну силу, закони України та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні прийматися на її основі, не суперечити її нормам. Її нормами є прямі стандарти роботи та гарантії захисту прав і свобод людини і громадянина, включаючи соціальний і правовий захист військовослужбовців безпосередньо виходячи з норм Конституції України.

Незважаючи на те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, вони не можуть детально регулювати всі аспекти добробуту військових. Тому стандарти, закріплені в українській конституції потребують конкретизації та розвитку у законах, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, постановах Міністерства оборони України та інших нормативних актах.

Перейдемо до наступної групи яку складають кодекси України. Так, до кодексів України, якими регулюються військові норми є: Водний кодекс України (ВК України – далі), Господарський кодекс України (ГК України – далі), Кодекс законів про працю України (КзпП України – далі), Лісовий кодекс України (ЛК України – далі), Повітряний кодекс України, Сімейний кодекс України (СК України – далі), Цивільний кодекс України (ЦК України – далі). Окремо слід виділити кодекси, за якими закріплена відповідальність за військові злочини та правопорушення, ними є: Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України – далі), Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП України – далі), Кримінальний кодекс України (КК України – далі), Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України – далі) [7; 11; 21-23; 29-30; 33; 47; 88; 97].

Почнемо з Цивільного кодексу України. В ньому, військовослужбовцям призначено лише декілька статей, таких як ч. 3 ст. 245 ЦК України, за якою «довіреність військовослужбовця або іншої особи, яка перебуває на лікуванні у госпіталі, санаторії та іншому військово-лікувальному закладі, може бути посвідчена начальником цього закладу, його заступником з медичної частини, старшим або черговим лікарем» [97].

Також, за ч. 4 ст. 1252 ЦК України, вказано, що «заповіт військовослужбовця, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, також заповіт працівника, члена його сім'ї і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчений командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу» [97].

Як бачимо, ЦК України закріплює дуже мало положень про військовослужбовців, так як цивільне право слабо пов'язане з військовою службою. Проте, громадяни України напряду пов'язані з військовою службою, так як саме вони є майбутніми, теперішніми або колишніми військовослужбовцями, але військові комісаріати та інші військові державні

органи є суб'єктами адміністративного права, що пов'язує цю сферу більше з адміністративним правом ніж іншими.

Проаналізуємо господарське законодавство стосовно військової служби. За ГК України закріплено договірне право в сфері військової служби, так за ч. 6 ст. 13 ГК України зазначено, що «особливості відносин, що виникають у зв'язку з поставками (закупівлею) для пріоритетних державних потреб озброєння та військової техніки, а також інших спеціально визначених (специфічних) товарів, регулюються відповідно до закону» [11].

У Збройних Силах України може здійснюватися лише некомерційна (неприбуткова) господарська діяльність, це закріплено за ч. 2 ст. 414 ГК України [11].

Також, за ч. 3 ст. 414 ГК України зазначено поняття господарської діяльності у Збройних Силах України, за якою ним є «специфічна діяльність військових частин, закладів, установ та організацій Збройних Сил України, пов'язана із забезпеченням їх повсякденної життєдіяльності, що передбачає ведення підсобного господарства, виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг, передачу в оренду рухомого та нерухомого військового майна (за винятком озброєння, боєприпасів, бойової та спеціальної техніки) у межах і в порядку, визначених законом» [11].

Отже, в ЗСУ може здійснюватися лише некомерційна господарська діяльність, тобто така, яка направлена цілком на забезпечення української армії для забезпечення оборони територій України та без мети отримання вигоди з закуплених за державні кошти товарів шляхом їх перепродажу або інших дій, направлених на використання їх у будь-яких інших цілях.

Перейдемо до трудового законодавства, за яким КзпП України регулює трудові відносини між роботодавцем та робітником, який призивається на військову службу, або вже закінчив її. Так, за КзпП України регулюється:

- не встановлення випробування при прийнятті на роботу звільнених у запас з військової служби (ст. 26 КзпП України);

- припинення трудового договору при призові або вступу працівника на військову службу (п. 3 ст. 36 КзпП України);
- переважне право на залишення на роботі учасникам бойових дій, працівникам з колишніх військовослужбовців строкової служби при вивільненні працівників (п. 5 та п. 9 ст. 42 КзпП України);
- вихідна допомога у разі призову або вступу на військову службу (ст. 44 КзпП України);
- гарантії для працівників, які залучаються до виконання військових обов'язків (ст. 119 КзпП України);
- додаткові гарантії для військовослужбовців у сприянні працевлаштуванню (ст. 196 КзпП України) тощо [22].

Особливе значення мають Водний кодекс України, Лісовий кодекс України та Повітряний кодекс України, так як вони закріплюють положення про військові дії на окремих територіях України. Також, ними закріплені положення про різні види військових підрозділів та їхні специфічні засоби дій.

Так, наприклад, ВК України регулює відносини у водному просторі, за якими морський флот захищає водний простір та територію України, яка знаходиться у воді, тобто це річки, озера, Чорне та Азовське моря.

У ст. 85 ВК України вказано, що «у постійне користування землі водного фонду надаються військовим частинам Державної прикордонної служби України з метою забезпечення національної безпеки і оборони для будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій, водогосподарським спеціалізованим організаціям, іншим підприємствам, установам і організаціям, в яких створено спеціалізовані служби по догляду за водними об'єктами, прибережними захисними смугами, смугами відведення, береговими смугами водних шляхів, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані» [7].

Ліси теж мають велике оборонне значення для України, для цього Лісовий кодекс України у ст. 101 закріплює наступне положення, за яким «ліси,

розташовані на землях оборони, призначені для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до закону» [33].

Щодо Повітряного кодексу України то тут зазначені положення про державну авіацію, державне повітряне судно, об'єднанні цивільно-військові системи організації повітряного руху, тощо. У ст. 4 Повітряного кодексу України вказано, що «державна авіація використовує повітряні судна з метою забезпечення національної безпеки і оборони держави та захисту населення, які покладаються на Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, органи Національної поліції, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань цивільного захисту, органи охорони державного кордону України, митні органи» [47].

Перейдемо до кодексів за якими регулюється притягнення до відповідальності військовослужбовців. Почнемо з Кримінального кодексу України та злочинів у військовій сфері за які настає відповідальність.

Аналізуючи КК України спочатку слід зазначити про види покарань, які застосовуються до військовослужбовців. Відповідно до ст. 51 КК України ними є:

- «1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;

- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі» [29].

Особливими злочинами в військовій сфері є:

- перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК України);
- створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України);
- ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК України);
- ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337 КК України);
- опір військовослужбовцеві (ст. 342 КК України);
- посягання на життя військовослужбовця (ст. 348 КК України) [29].

Окремо слід виділити розділ XIX КК України за яким передбачені кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби. За ст. 401 КК України визначено поняття військового кримінального правопорушення, так ним є «передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів» [29].

До кримінальних правопорушень відносяться наступні:

- непокора (ст. 402 КК України);
- невиконання наказу (ст. 403 КК України);
- опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК України);
- погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК України);
- порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України);

- дезертирство (ст. 408 КК України) тощо [29].

Слід навести декілька судових рішень, як приклад притягнення до відповідальності.

Першим прикладом є Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 02.10.2019 р. у справі № 629/2785/19 де «ОСОБА_1 , перебуваючи на військовому обліку Лозівського об'єднаного міського військового комісаріату, будучи військовозобов'язаним у зв'язку з оголошенням призову на строкову військову службу у Збройні Сили України, відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу», Указу Президента України від 30 січня 2019 року № 22/2019 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової служби, строки проведення чергових призовів та чергові призови громадян на строкову військову службу», будучи належним чином повідомленим у встановленому законом порядку про наслідки неявки за викликом, 08.05.2019 о 10:35 в приміщенні Лозівського ОМВК отримав бойову повістку Лозівського об'єднаного міського військового комісаріату за призовом на строкову військову службу у Збройні Сили України, що зобов'язувала його з'явитись 20.05.2019 на 05:30 на пункт збору Лозівського об'єднаного міського військового комісаріату, розташованого по вул. Павлоградська, 54 у м. Лозова Харківської області. Будучи належним чином повідомленим про час та місце збору, ОСОБА_1 , діючи умисно, усвідомлюючи суспільно - небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно - небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, з метою ухилення від призову на строкову військову службу, без поважних причин не з'явився в указаний в повістці термін, а саме 20.05.2019, 05:30, до Лозівського ОМВК для відправлення на збірний пункт для проходження строкової військової служби в Збройних силах України, тим самим ухилився від призову на строкову військову службу» [4].

За цією справою підозрюваного було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 335 КК України та призначено покарання у вигляді обмеження волі на строк 1 року та відразу

звільнено від відбування покарання з іспитовим строком на 1 рік відповідно до ст. 75 КК України.

Наступним прикладом є Ухвала Першотравневого районного суду у м. Чернівці від 27.04.2018 р. у справі № 725/1707/18 де «13 серпня 2014 року близько 08 год. 20 хв. військовослужбовець військової частини В0377, що розташована в м. Чернівці по вул. М.Олімпіади, 6 ОСОБА_1 знаючи, що відповідно до наказу командира зазначеної вище частини № 73 від 13.08.2014 року він зобов'язаний вибути за межі Чернівецької області до нового місця служби до м. Львів у військову частину А0284, а також будучи повідомленим про відповідальність за відкриту відмову виконати наказ та не вчинення дій щодо його виконання, через особисту недисциплінованість, відкрито відмовився виконати зазначений вище наказ, та, у подальшому, без поважних причин до нового місця служби не вибув, чим вчинив непокору, тобто відкриту відмову виконати наказ начальника. В судовому засіданні ОСОБА_1 визнав себе винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 402 КК України, пояснив, що обставини, викладені в обвинувальному акті відповідають дійсності. Заявив клопотання закрити стосовно нього кримінальне провадження через зміну обстановки. Клопотання мотивував тим, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 402 КК України відноситься до категорії злочинів середньої тяжкості. У березні 2015 року він був демобілізований і більше не проходить службу у збройних силах України, злочин вчинив вперше, шкода відсутня, він всіляко сприяв розкриттю злочину, діяння, яке він вчинив втратило суспільну небезпечність» [94].

По цій справі, судом було вирішено задовольнити клопотання особи та звільнити її від кримінальної відповідальності та закрити кримінальне провадження у зв'язку з повним визнанням себе винуватим, вчиненні злочину вперше, відсутності шкоди та всілякому сприянню розкриттю злочину.

Останнім прикладом кримінального провадження можна зазначити Вирок Біловодського районного суду Луганської області від 09.02.2017 р. у справі № 408/7864/16-к, суть справи якого полягає в тому, що «ОСОБА_1, будучи

військовослужбовцем військової частини-польова пошта В0377, в порушення вимог Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України, 13 жовтня 2015 року, з метою улитись від військової служби в умовах особливого періоду, не прибув з відпустки до місця несення служби - військової частини - польова пошта В0377, яка тимчасово дислокувалась у с. Первомайськ Біловодського району Луганської області, ухилявся від військової служби до 29 вересня 2016 року - до моменту, коли він з'явився до військової прокуратури, дізнавшись, що він оголошений у розшук» [3].

В цій справі суд прийняв рішення визнати винним у вчиненні злочину особу за ч. 3 ст. 408 КК України та призначити йому покарання у вигляді 5 років позбавлення волі та відповідно до ст. 75 КК України звільнити особу від покарання з іспитовим строком на 3 роки.

Перейдемо до адміністративних правопорушень які зазначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення. За цим кодексом військовослужбовці можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності у вигляді адміністративних стягнень за ст. 24 КУпАП:

- «- попередження;
- штрафу;
- оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві (права керування транспортними засобами, права полювання);
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- суспільно корисні роботи;

- арешт з утриманням на гауптвахті» [23].

До адміністративних правопорушень у військовій сфері можна віднести наступні:

- невиконання водіями військових транспортних засобів вимог про зупинку (ст. 122² КУпАП);

- відмова від виконання законних вимог командира (ст. 172¹⁰ КУпАП);

- самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 172¹¹ КУпАП);

- зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 172¹³ КУпАП);

- перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 172¹⁴ КУпАП);

- недбале ставлення до військової служби (ст. 172¹⁵ КУпАП);

- бездіяльність військової влади (ст. 172¹⁶ КУпАП);

- злісна непокора законному розпорядженню або вимозі військовослужбовця (ст. 185 КУпАП);

- публічні заклики до невиконання вимог посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (ст. 185⁷ КУпАП);

- умисне зіпсуття обліково-військових документів чи втрата їх з необережності (ст. 211 КУпАП);

- неявка на виклик у військовий комісаріат (ст. 211¹ КУпАП);

- неподання у військові комісаріати списків юнаків, які підлягають приписці до призовних дільниць (ст. 211² КУпАП) тощо [23].

На нашу думку потрібно також навести декілька прикладів адміністративних проваджень у військовій сфері. Першим прикладом є Постанова Дружківського міського суду Донецької області від 14.03.2019 р. у справі № 229/1396/19 де «згідно протоколу 07 березня 2019 року о 10 годині 00 хвилин ТВО помічника командира батальна з правової роботи військової частини А4165 лейтенантом юстиції ОСОБА_2, в присутності молодшого лейтенанта ОСОБА_3, було віддано усну вимогу солдату ОСОБА_1 щодо його

обов'язкової явки до кабінету №219, розташованому в штабі військової частини А4165 (пункт постійної дислокації в/ч А4165 – Донецька область, м. Дружківка, вул. Попова, 30) для ознайомлення з протоколом про адміністративне правопорушення. Проте 07 березня 2019 року солдат ОСОБА_1 до кабінету №219 не з'явився, та не виконав законної вимоги офіцера лейтенанта юстиції ОСОБА_2, чим скоїв адміністративне правопорушення, передбаченого ч.2 ст.172-10 КУпАП, а саме відмова від виконання законних вимог командира (начальника), в умовах особливого періоду» [48].

Суд по цій справі прийняв наступне рішення – об'єднати 2 справи в 1 та притягти до відповідальності особи на підставі ч. 4 ст. 172¹¹ КУпАП та ч. 2 ст. 172¹⁰ КУпАП та накласти на нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу 2465 грн. в дохід держави.

Наступним йде Постанова Приморського районного суду м. Одеси від 06.06.2019 р. у справі № 522/7637/19 в якій «6 травня 2019 року із військової прокуратури Одеського гарнізону Південного регіону України до суду надійшли матеріали справи про притягнення до адміністративної відповідальності за ч.2 ст. 172-15 КУпАП ОСОБА_1, який на час вчинення правопорушення займав посаду командира малого броньованого катеру «Аккерман» військової частини А2951 (командир військової частини А2951-М). 03 травня 2019 року заступником військового прокурора Одеського гарнізону Південного регіону України підполковником юстиції Додурич С.В. складений протокол про вчинення адміністративного правопорушення, в якому зазначено, що з лютого 2017 року до квітня 2019 року капітан – лейтенант ОСОБА_1 проходив військову службу за контрактом на посаді командира малого броньованого катеру «Аккерман» військової частини А2951 (командир військової частини А2951-М), яка дислокується за адресою: м.Одеса, вул. Приморська, 26. 09 квітня 2019 року ОСОБА_1 виключено із списків особового складу військової частини А2951 у зв'язку з призначенням на посаду помічника начальника навчальної частини відділення військової підготовки морехідного

коледжу технічного флоту національного університету «Одеська морська академія»» [50].

По цій справі суд постановив закрити провадження в порядку п. 1 ст. 247 КУпАП за відсутності складу адміністративного правопорушення.

Останнім прикладом є Постанова Ленінського районного суду м. Харкова від 18.09.2017 р. у справі № 642/3346/17 за якою «Позивач звернувся до суду із вказаним позовом, вказуючи, що постановою т. в. о. військового комісара Шевченківського районного військового комісаріату м. Харкова старшого лейтенанта О. О. Семененко N 174 від 26.06.2017 р. його притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 211-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення та накладено стягнення у вигляді штрафу у розмірі 51 грн. Позивач вважає, що постанова підлягає скасуванню, як незаконна, з огляду на те, що в порушення законодавства при її складанні, у зв'язку з чим і звернувся до суду із вказаним позовом» [49].

Суд постановив задовольнити адміністративний позов про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення та скасувати саме цю постанову про стягнення штрафу у розмірі 51 грн.

Взагалі, провадження по кримінальним та адміністративним справам проводяться за правилами Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України.

Тепер перейдемо до наступної, третьої групи нормативно-правових актів стосовно військової сфери, а саме до спеціальних законів. До цієї групи можна віднести ряд наступних законів України (ЗУ – далі), як: ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», ЗУ «статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ЗУ «Про альтернативну (невійськову) службу», ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ЗУ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», ЗУ «Про

загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» тощо [52; 55; 59; 67; 70; 75-76].

Тут слід виділити ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу». Відповідно до ч. 7 ст. 1 цього закону «виконання військового обов'язку громадянами України забезпечують державні органи, органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до законів України військові формування, підприємства, установи і організації незалежно від підпорядкування і форм власності в межах їх повноважень, передбачених законом, та районні (об'єднані районні), міські (об'єднані міські) військові комісаріати (далі - районні (міські) військові комісаріати), військові комісаріати Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а також територіальні центри (в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві) та філіали (в районах та містах) комплектування військовослужбовцями за контрактом» [55].

Як бачимо, обов'язок призивати громадян на військову службу прямо закріплений за різними військовими комісаріатами. Окрім цього, за військовими комісаріатами також закріплено право викликати призовників для оформлення документів, приписки, проходження медичного огляду.

Щодо приписки, то відповідно до ч. 3 ст. 14 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» вказано, що «до призовних дільниць щороку протягом січня - березня приписуються допризовники, яким у рік приписки виповнюється 17 років. Приписка проводиться районними (міськими) військовими комісаріатами за місцем проживання» [55].

Також, відповідно до ч. 4 ст. 15 вищевказаного закону можна зазначити, що «організація підготовки та проведення призову громадян України на строкову військову службу здійснюється міськими (районними) державними адміністраціями (виконавчими органами міських рад) у взаємодії з міськими (районними) військовими комісаріатами» [55].

Ще одним важливим нормативним актом в цій групі є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Цим законом регулюються питання стосовно забезпечення прав і свобод

військовослужбовців із доданням до них соціального і правового захисту, а саме до цього закону можна віднести наступні норми, як:

- ряд прав військовослужбовців, за якими закріплені їх: право брати участь у виборах, бути обраними до рад всіх рівнів, брати участь у всеукраїнському і місцевих референдумах; разом з тим, військовослужбовці не можуть бути членами будь-яких політичних партій, організаційних рухів, організовувати і проводити страйки; гарантується свобода совісті і право вільно задовольняти свої релігійні потреби; гарантується свобода наукової, технічної та художньої творчості; військовослужбовці не можуть займатися підприємницькою діяльністю, але, разом з тим, держава гарантує їм матеріальне та інше забезпечення у розмірах, що стимулюють заінтересованість у військовій службі;

- визначення порядку забезпечення військовослужбовців житловими приміщеннями: до отримання постійного житлового приміщення військовослужбовцям повинні надаватися службові житлові приміщення; військовослужбовцям виплачується грошова компенсація за тимчасовий піднайом (найом) житла;

- визначення порядку реалізації права військовослужбовців на відпочинок, а саме: тривалість робочого дня і розподіл службового часу; порядок надання основних та додаткових відпусток; забезпечення безоплатної медичної допомоги та санаторно-курортного лікування і відпочинку;

- визначення пенсійного забезпечення військовослужбовців, встановлює, що час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби і т. д. [75].

Перейдемо до четвертої групи нормативно-правових актів, яку складають підзаконні акти: постанови, розпорядження, акти, накази Президента України, КМУ, ВРУ та інших органів державної влади.

Як вважає Скакун О. Ф. «підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, який видається відповідно до закону, на підставі закону, для конкретизації

законодавчих розпоряджень та їх трактування або встановлення первинних норм. Підзаконність нормативно-правових актів не означає їх меншої юридичної обов'язковості. Вони мають необхідну юридичну чинність. Правда їх юридична чинність не має такої ж загальності та верховенства, як це властиво законам. Проте вони посідають важливе місце в усій системі нормативного регулювання, оскільки забезпечують виконання законів шляхом конкретизованого нормативного регулювання всього комплексу суспільних відносин» [89, с. 334].

До цієї групи можна віднести: Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 10.12.2008 р., Постанова КМУ «Про затвердження Положення про військові комісаріати» від 03.06.2013 р., Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Збройних Сил України» від 26.05.2014 р., Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних» від 07.12.2016 р., Постанова КМУ «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» від 30.08.2017 р. і т.д. [58; 61-63; 72].

Важливим для нашого дослідження є саме Постанова КМУ «Про затвердження Положення про військові комісаріати» від 03.06.2013 р. № 389. В цьому положенні визначено поняття військових комісаріатів, їх види, законодавство яким вони регулюють свою діяльність, положення про голови військового комісаріату, структуру та штаб. Окремі підрозділи цієї постанови складають завдання та функції військових комісаріатів, права та обов'язки військового комісара, фінансове і матеріально-технічне забезпечення військових комісаріатів [62].

Також, слід додати, що до актів центральних органів виконавчої влади, які регулюють питання соціального та правового захисту військовослужбовців відносяться накази Міністерства внутрішніх справ України, Голови Служби

безпеки України, Збройних Сил України, розпорядження військових комісарів і т. д.

Останню групу, на нашу думку, складають міжнародно-правові акти регулювання соціального та правового захисту військовослужбовців, на які обов'язково має бути надана згода Верховної Ради України. Міжнародно-правові акти, до яких приєдналась Україна, також відносяться до національного законодавства. До таких актів можна віднести: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадські і політичні права; Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії; Женевська конвенція про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Римський статут Міжнародного кримінального суду і т. д. Але, більш детально ми розглянемо їх далі [17; 18; 24-26; 38; 39; 81; 95].

Таким чином, сьогодні в Україні існує система регулювання, що закріплює соціально-правовий захист військових, яка включає конституційне регулювання (Конституція України та зміни до неї); міжнародно-правове регулювання (міжнародні договори та угоди); законодавче регулювання (Закони України, кодекси: цивільний, трудовий, кримінальний, адміністративний та інші); нормативно-правові акти центральних і місцевих органів державної влади (акти, розпорядження, накази Президента України, КМУ, СБУ, Міністерства оборони України, тощо).

Ця система характеризується великою кількістю нормативних актів, за якими спостерігається різна юридична сила, їх невідповідність, дублювання правових стандартів, відсутність єдиної термінології, правові механізми забезпечення соціального захисту військових.

Правові стандарти, що містяться в цих актах, не відповідають поточній ситуації соціальних відносин та мають суто декларативний характер і не мають механізму їх здійснення.

Подальше вдосконалення нормативно-правових актів соціально-правового захисту військовослужбовців, повинен бути прийнятий новий закон, який би загалом регулював питання соціального захисту, прав і свобод армії. Цей закон повинен базуватися на таких основних положеннях: чітке законодавче визначення прав військових та їх обмежень; законодавче визначення пільг та компенсацій, що надаються в рамках обмеження прав та їх відповідність економічним можливостям держави; пільги та компенсації окремим членам або сім'ям військовослужбовців; наявність гарантій та механізмів реалізації військових прав; встановити відповідальність за порушення військових прав, встановлених законом.

Відповідно до нового Закону про військовий соціальний захист необхідно розробити інші нормативно-правові акти, що враховують особливості та умови служби різних категорій армії та сучасні економічні можливості країни. Реалізація цього закону буде сприяти справжньому соціальному захисту військових, стане невід'ємною частиною військової реформи, сприяє створенню сучасної професійної армії, яка забезпечить надійну оборону України, що підвищує боєготовність та боєздатність Збройних сил України.

2.2. Міжнародні нормативні засади діяльності військових комісаріатів

Наступним етапом нашого дослідження є міжнародні нормативні засади діяльності військових адміністрацій.

Міжнародно-правові акти, до яких приєдналась Україна, також відносяться до національного законодавства. До таких актів можна віднести: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадські і політичні права; Факультативний протокол до міжнародного пакту про

громадянські і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії; Женевська конвенція про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненим; Римський статут Міжнародного кримінального суду і т. д.

Під міжнародним договором слід розуміти конвенцію, договір, угоду, пакт, протокол які були укладені у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах.

Відповідно до ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [27].

Загальні положення про міжнародні договори закріплені в Законі України «Про міжнародні договори України» де в ст. 15 обов'язково зазначено, що «чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права» [66].

З огляду на особливий характер виконання обов'язків військової служби Міжнародні пакти про права людини передбачають можливість обмеження деяких прав військовослужбовців. У сучасних умовах великого значення набувають міжнародно-правові акти, що закріплюють основні права військовослужбовців у період ведення бойових дій.

Почнемо детально розглядати вищезазначені міжнародно-правові акти. Так, почати слід з Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод де про військову службу зазначено лише в ч. 3 ст. 4 де вказано, що терміни «примусова чи обов'язкова праця» не поширюються на будь-яку службу військового характеру [24].

Тобто, виходячи з цієї норми, особа може бути примусово задіяна до праці на будь-яку службу військового характеру, але така служба не має суперечити іншим правам людини та її особистим переконанням.

Також, в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод наступні норми, що захищаються при військових діях, таких як:

- право на життя (ст. 2);
- заборона катування (ст. 3);
- право на свободу (ст. 5);
- право на справедливий суд (ст. 6);
- ніякого покарання без закону (ст. 7) та інші.

Але, вищезазначені норми постійно порушуються в умовах воєнного стану, ведення бойових дій, що виходить зі специфічності зазначених діянь. Так, при умовах війни військовослужбовці самі виступають суддями та призначають покарання, можуть відняти життя у інших, катувати для отримання інформації. Тому і потрібно вводити організації, які будуть слідкувати за умовами ведення війни.

Прикладом таких організацій є Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ – далі). За дослідженнями Єрмолаєва А. В. та Кононенко К. А. вказано, що «ОБСЄ пройшла складний шлях, довівши свою безперечну корисність для справи миру та безпеки в Європі і світі в цілому. Саме ця інституція перетворилась на загально визнаний майданчик для обговорення безпекових проблем, забезпечення контролю над озброєннями, заходів підвищення довіри, попередження, розв'язання і моніторингу стану конфліктів, у тому числі заморожених, моніторингу прав людини, проведення вільних виборів тощо. Універсальний характер представництва країн, розгалужена мережа представництв на місцях та високий рівень міжурядових зв'язків створюють потужний, проте не в повній мірі реалізований потенціал Організації у системі глобального управління та забезпечення регіональної безпеки» [16, с. 50].

Наступними є Женевські Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 р. в яких вказано, що у разі збройного конфлікту будь-яка сторона має дотримуватись таких положень:

- гуманно ставитися до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, а також тих, хто припинив участь у воєнних діях з будь-яких обставин;

- не вчиняти таких дій до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, а також тих, хто припинив участь у воєнних діях з будь-яких обставин: насилля над життям та особистістю, захоплення заручників, наруга над людською гідністю, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення;

- підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу;

- докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частин інших положень цих Конвенцій [25].

Потрібно визначити перелік принципів міжнародних відносин у військовій сфері. Ними, на нашу думку, є такі:

- 1) принцип гуманності, яким заборонено застосування військового насильства;

- 2) принцип відповідальності за порушення норм військового права на міжнародному рівні;

- 3) принцип неприпустимості дискримінації по кольору шкіри, раси, релігії, майнового стану, статі;

- 4) принцип обмеження воюючих у виборі засобів в методів збройної боротьби;

- 5) принцип розмежування військових та цивільних об'єктів.

Важливу ланку у військовій сфері займає НАТО. При співробітництві з Україною вона реалізує наступні заходи при співробітництві з ЗСУ:

- допомога в удосконаленні систем стратегічного та оборонного планування, підготовки військ та розвитку оперативних спроможностей, бойової та мобілізаційної готовності;

- удосконалення системи кадрового менеджменту;

- вдосконалення системи підготовки військ;
- удосконалення системи управління та зв'язку ЗСУ;
- вдосконалення системи медичного та матеріально-технічного забезпечення;
- підготовка та сертифікація ЗСУ у Силах реагування НАТО, операціях Альянсу з підтримання миру, протидії актам піратства та тероризму;
- проведення заходів публічної дипломатії та заходів громадського інформування, тощо.

За дослідженнями Репецького В. М. «важливе значення в даній галузі має діяльність ООН, яка прийняла: основні принципи правового режиму комбатантів, що борються проти колоніального й іноземного панування і расистських режимів (1973 р.); Декларацію про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.); основні принципи захисту цивільного населення в період збройних конфліктів (1970 р.); принципи міжнародного співробітництва щодо виявлення, арешту, видачі та покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства (1973 р.). Міжнародне право збройних конфліктів регулює питання кримінальної відповідальності за агресію і за порушення норм права збройних конфліктів: Статут Міжнародного військового трибуналу (1945 р.); Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.); Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства (1968 р.); резолюції Генеральної Асамблеї ООН про видачу і покарання військових злочинців (1946 р.) і про покарання військових злочинців та осіб, які вчинили злочини проти людства (1970 р.). До числа регіональних договорів відноситься укладену в рамках СНД Угода про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройних конфліктів від 24 вересня 1993 р.» [80, с. 180].

Ще одним важливим органом захисту прав військовослужбовців є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ – далі). Першим можна привести приклад рішення по справі «Садов'як проти України» від 17.05.2018 р. в якій «28 листопада 2003 року другого заявника було звільнено з військової служби у

зв'язку зі скороченням штату. Наказ про звільнення передбачав, що він мав право на позачергове одержання соціального житла відповідно до обліку, який вівся Міністерством оборони України. У серпні 2011 року військовий прокурор Львівського гарнізону ініціював проти заявників провадження про виселення. По суті він посилався на те, що гуртожиток належав Академії сухопутних військ та був призначений для тимчасового проживання військовослужбовців. При цьому жоден із заявників не мав стосунку до військової служби або Академії сухопутних військ, якій належала будівля» [82].

По цій справі заявники не подали жодних вимог щодо справедливої сатисфакції. Відповідно ЄСПЛ вважає, що у нього немає підстав щось присуджувати.

Ще одним прикладом є рішення по справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15.01.2010 р., де «У жовтні 2000 року заявник звільнився з лав Збройних Сил України. Він мав право на одержання вихідної допомоги при виході на пенсію та грошову компенсацію за не отримане речове майно, але ці суми не було виплачено йому при звільненні» [84].

За цією справою суд Оголошує прийнятними скарги за пунктом 1 статті 6 і статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 1 Першого протоколу до цієї конвенції.

Дуже цікавим є рішення по справі «Шевченко проти України» від 04.04.2006 р. в якому «3 жовтня 2000 року о 2 годині ночі А.Ш. (старший лейтенант Повітряних Сил України) був направлений охороняти аеродром Сполучення Повітряних Сил частини А-2491 (далі - Сполучення). Йому видали табельну зброю з 16 патронами. Близько 5.40 ранку його знайшли мертвим на гауптвахті з двома вогнепальними ранами в голові» [83].

За рішенням ЄСПЛ батько померлого отримав 20000 євро компенсації нематеріальної шкоди.

Отже, проаналізовані міжнародно-правові акти містять правові норми, за якими визначені особливості забезпечення прав та соціального захисту

військовослужбовців в скрутних становищах, наприклад під час ведення бойових дій, військовослужбовцям надано право на застосуванні зброї для захисту життя. Основними є міжнародні акти, за якими регулюються умови дотримання прав відносно військовополонених та відповідальність за порушення прав військовополонених. Проте, на ділі права військовополонених постійно порушуються та військовослужбовці інших країн, навіть тих що приєдналися до таких конвенцій, ними нехтують та навіть, в деяких випадках, наносять тяжкі рани, або вбивають військовополонених коли вони не становлять загрозу життю чи безпеці інших. Загалом, міжнародно-правові акти з прав людини в військовій сфері мають найважливіше значення для становлення України, як правової держави і свідчать про забезпечення прав людини у відповідності до міжнародних стандартів прав людини.

РОЗДІЛ III. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМІСАРІАТІВ

3.1. Зарубіжний досвід діяльності військових комісаріатів як суб'єктів адміністративного господарювання

На початку розгляду зарубіжного досвіду діяльності аналогів військових комісаріатів інших країн, слід зазначити, що призов на військову службу в усі часи і в багатьох країнах - і демократичних, і не зовсім демократичних – застосовувався не лише в якості засобу збільшення чисельності військовослужбовців, але й з метою справедливого і рівномірного розподілу навантаження (або почестей) у питаннях забезпечення оборони.

Якщо законодавці військової моди – держави-члени НАТО – в останні чверть століття зробили ставку на користь якості особового складу за рахунок кількості, перейшовши на контрактний спосіб комплектування, то у світі загалом залишилась значна кількість держав, що зберегли призов на строкову службу. Їх мотивація ґрунтувалася на нездатності з тих чи інших причин (нечисленність населення, економічні труднощі, нездатність забезпечити збройні сили сучасним озброєнням в необхідній кількості тощо) покласти весь спектр завдань національних збройних сил на контрактну армію. Тобто, перехід виключно на контрактний спосіб комплектування не давав би можливості збройним силам даних держав виконувати свої функції.

У світі є країни, в яких взагалі немає термінової служби, держави, в яких призов не проводиться в мирний час, а також країни, де періодично проходить призов до армії.

В Ісландії, Гаїті, Гренландії і Коста-Ріці взагалі немає власної армії. Ніколи не було призову в Саудівській Аравії, там діє контрактна армія. Немає призову в Індії, ЮАР і Японії.

Відмовилися від призовної армії в мирний час Канада і Австралія. У Великобританії заклик вводився під час світових воєн, а останні призовники демобілізувалися з армії в 60-х роках минулого століття.

У США заклик скасували після війни у В'єтнамі, але всі чоловіки від 18 до 26 років зобов'язані стати на облік в Системі військової повинності. Тим, хто ухиляється від реєстрації, загрожує п'ятирічне тюремне ув'язнення і штраф в 250 тисяч доларів, хоча, як правило, все закінчується 5-місячним арештом.

У Німеччині заклик призупинено з 2011 року, але Конституція ФРН передбачає, що всі чоловіки можуть бути призвані в армію з 18 років. У Франції з 2001 року щорічний заклик замінили на День підготовки національної оборони, в якому обов'язково беруть участь всі чоловіки і жінки від 16 до 18 років. У Нідерландах заклик діє тільки на папері, а в реальності він не проводився з 1996 року.

Серед країн НАТО зараз заклик зберігається в Данії для чоловіків 18 років на 4-місячну службу, Естонії (чоловіки від 18 до 28 років зобов'язані проходити 11-місячну службу), Греції (чоловіки від 19 до 45, 8-місячна служба в армії або 12 місячна служба на флоті або в ВПС), Норвегії (всі громадяни від 19 до 44). Швеція і Литва повернули призов кілька років тому.

В Австрії та Швейцарії питання призову винесли на референдум 2013 року і більшість австрійців і швейцарців висловилися за збереження строкової служби. У Швейцарії військова повинність для всіх чоловіків прописана в конституції. Сім років тому швейцарці провели референдум щодо відміни військового призову в країні. Результати говорять самі за себе: 73% населення проголосувало за збереження обов'язкової військової повинності. Чоловіки служать з 20 років термін від 18 до 25 тижнів. Після проходження обов'язкової служби громадяни до 34 років (офіцери до 50) залишаються в запасі і повинні проходити регулярні військові збори тривалістю до 21 дня. Сумарно потрібно відслужити 300 днів (офіцерам 600). Ті, хто відслужив, мають право залишити бойову зброю та набої і зберігати їх вдома «на випадок війни» [86, с. 175-180].

До ухилянтів у Швейцарії особливе ставлення. Призовник, який з певних причин не може проходити військову або альтернативну службу, буде змушений платити податок 3% від своїх доходів, але не менше 400 швейцарських франків (близько 420 дол. США) до досягнення ним 30-річного віку. За безпричинне ухилення покарання одне – в'язниця.

Призовний вік у Фінляндії – з 18 до 30 років. Строкова служба в армії зазвичай триває від 6 до 12 місяців. Усе залежить від побажань призовника та від роду військ, у яких він проходить службу. Строкова служба тут дуже схожа на контрактну. «Робочий день» з 6-ї до 16-ї години, а далі до дев'ятої вечора – вільний час (тебе ніхто не тримає в казармі). Не порушуєш дисципліну – можеш їхати додому на вихідні. Проїзд оплачує держава. Маєш житло – держава оплатить вартість оренди або комунальні послуги. Встиг влізти в боргову яму – не хвилюйся, на час служби кредити в банках «заморожуються». До того ж строковики отримують грошову допомогу, розмір якої залежить від терміну служби.

Попри такі привабливі умови, призовник у Фінляндії має вибір. Строкову службу можна замінити альтернативною службою або... в'язницею з терміном ув'язнення 173 дні. Найцікавіше те, що арештант може залишати територію в'язниці в певних межах, що контролюються датчиком, прикріпленим до його тіла. Також арештований може «передумати» і в будь-який момент змінити ув'язнення на альтернативну службу, яка триває 347 днів. До того ж вищезгадана судимість не фіксується в особовій справі й не впливає на якість життя людини в подальшому [34, с. 211-213].

Призову до Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) підлягають незалежно від статі всі придатні за станом здоров'я громадяни країни, які досягли 18-річного віку. Повістку отримують і власники статусу постійного жителя країни. Відслужити доведеться чимало: три роки для чоловіків та два – для жінок.

Цікавим є екзаменаційна система Ізраїлю, яка має назву – КАБА. Призовник, який прибув на призовний пункт, повинен мати при собі такі документи: документ, що засвідчує особу (це може бути посвідчення особи,

закордонний паспорт (даркон), водійське посвідчення), заповнену і підписану сімейним лікарем анкету із зазначенням перенесених хвороб, госпіталізацій і поставлених діагнозів, відомості про батьків, які включають імена, роки народжень, номери посвідчень особи, телефони і адреси електронної пошти. Процес проходження численних етапів призову починається з отримання на призовному пункті магнітної картки, яка необхідна протягом всіх призовних етапів. На кожному етапі ця картка реєструється в комп'ютері, і дається вказівка на перехід до наступного етапу. Зазвичай першим етапом на маршруті призовника є перевірка достовірності даних. Це свого роду інтерв'ю, на якому призовник повідомляє масу інформації про себе та своїх близьких. Тут, зокрема, він проходить тест на читання, письмо і розмову на івриті. Інтерв'юер на основі отриманої від призовника інформації ставить оцінку перспектив кар'єрного росту призовника, що впливає на інтегральну оцінку КАБА [100].

Далі призовнику треба буде пройти психотехнічні тести, які суттєво впливають на інтегральну оцінку КАБА. Ці тести здаються тільки один раз і виправити отриману оцінку по тім вкрай складно. Саме за підсумками психотехнічних тестів багато в чому вирішується питання про направлення призовника в престижні війська і підрозділи. Проходять вони, як правило, на комп'ютері і тривають три години. Тести, серед іншого, включають перевірку рівня фізичної підготовки рекрута, стану його психіки та інтелектуального потенціалу і багато інших перевірок. У разі направлення у війська, де необхідним є отримання допуску до таємниці, на рекрута чекають також зустрічі з представниками Польової служби безпеки (військової контррозвідки).

Не менш важливим у визначенні КАБА є проходження призовником особистого інтерв'ю. Особисте інтерв'ю є обов'язковим для юнаків, оскільки багатьох з них чекає направлення у бойові частини, і для деяких дівчат, які обирають спеціальності, пов'язані з вирішенням бойових завдань. На основі особистого інтерв'ю військові намагаються визначити характер і особливості призовника – як позитивні так і негативні – здатні істотно вплинути на майбутню службу, глибину його мотивації до несення служби і його переваги.

За дослідженнями Шульмана А. «КАБА – оцінка особистісних якостей призовника та його інтелекту, має числове значення в діапазоні від 41 до 56. КАБА складається з трьох компонентів тестування:

- результати психотехнічних тестів, на основі яких формуються рейтинг переваг призовника і його кар'єрні перспективи. За підсумками цього виду тестування призовнику присвоюється оцінка в діапазоні від 10 до 90;

- підсумок особистого інтерв'ю призовника з військовим психологом. Цей тест проходять лише юнаки. За підсумками інтерв'ю військовий психолог визначає, зокрема, рівень кар'єрних амбіцій призовника і його мотивацію до отримання тих чи інших посад. Оцінка від 8 до 40;

- оцінка рівня освіти. Визначається роками навчання призовника. Оцінка від 0 до 12.

Виходячи з отриманих результатів складається інтегральна оцінка КАБА: 41-43 - спеціальний набір або звільнення від служби в армії, 44-47 - відсутність командирських якостей, 48-51 - придатний до зайняття посад молодших командирів, 52 і вище - придатний до просування по службі і до зайняття старших командирських посад. Разом із КАБА, іншою ключовою характеристикою призовника є його профіль, що відображає рівень його фізичного розвитку і здоров'я. У визначенні профілю вирішальне значення мають огляд лікаря, результати лабораторних досліджень і діагностики, інформація про минулі й поточні медичні проблеми призовника. Профіль має числові значення від 21 до 97» [100].

Ухилятися від строкової служби в Ізраїлі – не зовсім вдалий задум. Тричі не з'явився на «цаврішон» (перший призов) – чекай ордер на арешт. Призовник, що знаходиться за кордоном, буде заарештований в аеропорту відразу після повернення.

Ухилення від призову вважається кримінальним злочином. За порушниками ведуть справжнє полювання, військова поліція регулярно проводить облави. Покарання залежить від різних обставин, і часто все закінчується в'язницею – від двох до п'яти років. Та й після відбування

покарання все одно доведеться віддати борг батьківщині, відслуживши увесь термін.

Але найгірше для ухилянтів ще попереду. Дані про ганебну судимість зберігаються в державних базах даних і не аби як псують життя порушника. Зокрема, негативно впливають на можливість подальшого працевлаштування, відносини з банками та в багатьох інших життєвих ситуаціях.

У 2015 році Литва відновила обов'язковий призов до армії, що був скасований в 2008 році. Причиною такого рішення стало загострення геополітичної обстановки, зокрема, агресії Росії проти України. Військову повинність у цій країні мають відбувати чоловіки у віці від 18 до 23 років. Термін служби – 9 місяців. Із загального щорічного списку призовників до війська відбирають близько десятої частини.

За невиконання вимог Закону про призов на призовника чекає штраф від 30–140 євро. За неявку до військкомату – 300 євро. Траплялися і прецеденти, коли суд збільшував розмір штрафу. Тільки в 2019 році в адміністративному порядку покарали майже 7000 ухилянтів. Гіршим варіантом покарання за спробу ухилитися від обов'язкової служби є арешт терміном до трьох років. А за нанесення собі шкоди, симуляцію хвороби чи підробку документів призовнику «світить» від одного до п'яти років в'язниці [96, с. 45-47].

У Китаї в армію закликають у віці від 18 до 22 років на два роки. Ті, хто відслужив, залишаються в запасі до 45 років. Тим, хто ухиляється, загрожує великий штраф або трудовий табір.

Військовий обов'язок у Південній Кореї – від 18 до 35 років. На відміну від деяких інших країн, південнокорейські призовники не отримують повістки й за ними не ганяється місцевий «воєнком». Тут кожен сам вирішує, коли йому йти в армію.

Термін служби залежить від роду військ. 18 місяців для «сухопутки», 19 – ВМС, і 22 місяці в повітряних силах. Після проходження строкової служби чоловік протягом наступних 5 років має щорічно відвідувати триденні навчання на базі, де він служив.

У республіці особливе шанобливе ставлення до діючих військових та тих, хто пройшов строкову службу. У них більше шансів знайти хорошу роботу.

Єдиною можливістю повністю уникнути призову є медичні протипоказання, зокрема, гомосексуалізм, який в країні вважається захворюванням. За ухилення від служби можна сісти до в'язниці строком на 18 місяців, а також отримати відмітку про судимість, що в подальшому серйозно впливає на можливість працевлаштування.

Майже всі країни Латинської Америки мають строкову службу в армії. У Перу і Чилі солдатів набирають добровільно, а в Венесуелі, Болівії, Мексиці, Аргентині і Бразилії існує повномасштабний призов.

Найцікавіший заклик в Мексиці, де він проходить за допомогою лотереї. Призовний вік - з 18 до 40 років. Раніше кульку відповідного кольору діставали з мішка, нині – все комп'ютеризовано, але суть не змінилася. Якщо на твоє ім'я випадає біла кулька – ти майбутній піхотинець, чорна – звільняє призовника від строкової служби, але означає його перебування у кількомісячному резерві. У деяких містах лотерея має також блакитні кульки – служба на флоті. Термін строкової служби – 12 місяців. Призовники служать тільки в армії, флот і ВПС комплектуються на добровільній основі. Існують відстрочки для студентів і для тих, хто повинен утримувати сім'ю.

Призовники, які не бажають служити, можуть працювати в соціальній сфері, брати участь у суспільно корисних програмах у галузі освіти, спорту, збереження культурної спадщини, профілактики наркоманії тощо. Яких-небудь серйозних покарань для ухилянтів від призову законодавством Мексики не передбачено.

У Сінгапурі першу повістку хлопці отримують у пологовому будинку, одразу після народження. Так держава заздалегідь нагадує батькам про обов'язок, що чекає на їх чадо. Наступне нагадування хлопці отримують в 13-річному віці. Військова повинність у Сінгапурі – обов'язкова. Після досягнення повноліття юнаки поповнюють ряди збройних сил. Служба триває від 22 до 24 місяців [92, с. 180-184].

Новобранець може обирати місце служби: збройні сили, поліція чи сили самооборони (наприклад пожежні частини), та більшість все одно потрапляє до армії. Після проходження служби чоловіки до 40 років зараховуються у резерв, де раз на рік мають проходити двотижневі збори.

Тимчасово «відкосити» від призову можуть хіба спортсмени-олімпійці. На інших ухилянтів від строкової служби в Сінгапурі чекає штраф до 10 тисяч місцевих доларів (близько 7 тис. дол. США). На особливо злісних – позбавлення волі терміном до трьох років.

У Бразилії всі чоловіки зобов'язані стати на облік після досягнення 18 років і можуть бути покликані з 19 років. Без довідки про взяття на військовий облік неможливо отримати легальний дозвіл на роботу.

У Туреччині обов'язково служать чоловіки у віці від 19 до 40 років. Громадяни без вищої освіти повинні відслужити 12 місяців рядовими. Тим, хто закінчив університет, може вибирати або 12 місяців служби офіцером, або 6 - рядовим. Студенти можуть не йти в армію до 28 років, ті хто має вчений ступінь - до 35, ті хто живуть за кордоном - до 38 років. За ухилення від призову можна потрапити до в'язниці на термін від місяця до 10 років [45].

У Єгипті під призов підпадають чоловіки віком від 18 до 30 років. Термін служби залежить від рівня освіти. Не закінчив школу – відслужиш три роки, закінчив – два, маєш вищу освіту – всього рік.

Тим, хто не відслужив, – за кордон зась. У Єгипті ухилянта від служби в армії ніколи не випустять за межі країни. Якщо ж призовник не з'явився на медичний огляд або не надав вчасно документи для підтвердження свого призовного статусу, йому доведеться відслужити один додатковий рік. А тим, кому все ж таки вдалося сховатися від призовної комісії і перечекати до свого 30-річчя, доведеться сплатити чималий штраф – від двох до п'яти (а інколи й двадцяти) тисяч єгипетських фунтів (100–1300 доларів США. – Авт.) Альтернативою може стати реальний термін у в'язниці. Зокрема, за підробку документів із метою уникнути призову – від трьох до семи років тюремного

ув'язнення. А найбільш злісних «ухилянтів» можуть кинути за ґрати на термін не менше семи років.

Окремо слід зазначити про досвід Хорватії. Так, вже у 2010 р. чисельність резерву хорватських ЗС склала 21 тис. (порівняно з 108 тис. станом на 2005 р.)⁷ Таке скорочення резерву некоректно пояснювати однією лише відмовою від строкової служби. Безумовно, значну роль тут зіграло переосмислення ролі та завдань національних збройних сил після вступу Хорватії до НАТО у 2009 р.

Крім скорочення темпів накопичення і обсягів запасу військовонавчених перехід на контрактний спосіб комплектування мав ще один наслідок – старіння особового складу збройних сил. Так, у 2016 р. середній вік військовослужбовців склав 37 років (солдатів понад 31 рік, сержантів – близько 41 року, офіцерів – близько 42 років). Це говорить про те, що хорватські військові йдуть в запас у досить зрілому віці. Відповідно, в разі мобілізації їх здоров'я може не повною мірою відповідати вимогам збройних сил.

Станом на 2016 р. Хорватія мала 14,5 тис. військовослужбовців регулярної армії, а її сухопутні війська мали всього дві загальновійськові бригади.⁸ В той же час Сербія разом із 28-тисячною регулярною армією (включно з чотирма загальновійськовими бригадами сухопутних військ) у своєму розпорядженні мала 50-тисячний резерв, організований у вісім піхотних бригад.⁹ Дисбаланс можливостей цих держав у разі проведення мобілізації національних збройних сил є очевидним [45].

Як відзначалося вище, з огляду на здобуте членство в НАТО ситуація катастрофічного скорочення запасу військовонавчених не особливо хвилювала хорватське керівництво аж до останнього часу. Однак зміна системи безпеки у світі й динаміка на ескалацію протистояння між основними світовими гравцями змушують уряд Хорватії замислюватися над можливістю повернення обов'язкового призову на строкову службу.

Таким чином, призов як форма масового залучення громадян до дійсної служби вимагає ефективного інформаційного забезпечення, починаючи від

державної ідеології і закінчуючи системою інформування призовників про всі особливості призову і служби.

З проаналізованих країн найуспішніше це реалізовано в Ізраїлі, де не лише державою сформовано в суспільстві позитивне ставлення до служби в Збройних Силах (і негативне ставлення до тих, хто ухиляється від служби), але і використовуються сучасні методи і технології, включаючи канали в Інтернеті, сторінки у Facebook і Twitter.

В Ірані позитивний вплив формує державна релігійна ідеологія. На відміну від перших двох держав в Україні цей напрямок практично провалений. Більше того, в українському суспільстві існує негативне ставлення до держави та її інститутів. І строкова служба в армії не є винятком. Негативне ставлення значної частини суспільства до призову породжує масштабне ухиляння від нього.

В Ізраїлі найбільший термін строкової служби обумовлений прагненням найбільш повно охопити військовою службою всі верстви населення за найменших серед трьох об'єктів дослідження мобілізаційних можливостей. Цей висновок має очевидний характер – чим менше призовників, тим довше вони мають служити для забезпечення необхідної чисельності збройних сил. В той же час Іран, що має численне і переважно молоде населення, і Україна з невеликим обсягом щорічного призову, можуть собі дозволити більш коротку тривалість строкової служби.

3.2. Концепція реформування діяльності військових комісаріатів в Україні

Головним напрямом концепції реформування діяльності військових комісаріатів в Україні є покращення їх діяльності відповідно до міжнародних стандартів. Для реалізації цього напрямку, спочатку потрібно визначити основні перешкоди та проблеми їх реформування.

Так, Після розпаду Радянського Союзу Україна успадкувала значну частину його військового потенціалу, поступаючись за часткою радянської спадщини лише Російській Федерації. На 1991 р. чисельність Збройних Сил України становила 900 тис., включно з 780 тис. військовослужбовців. Це теоретично давало можливість Збройним Силам України обійняти гідне місце серед світових армій, однак цього не сталося. Основною причиною стало ставлення до армії в Україні як до атрибуту держави, а не інструменту державної політики. Багато в чому таке ставлення стало наслідком відсутності у вищого політичного керівництва розуміння, навіщо Україні взагалі потрібні Збройні Сили.

На відміну від багатьох молодих пострадянських держав, процес відокремлення України відбувся мирно. На її території не утворилося зон заморожених конфліктів, – на відміну від Росії, Вірменії, Азербайджану, Грузії, Молдови чи Таджикистану, де потреба в ефективній армії для захисту територіальної цілісності та державних інтересів була продемонстрована на практиці. Тому в українському керівництві і суспільстві укорінилася думка про те, що Україна не має загроз воєнного характеру [96, с. 35-36].

Вважалося, що власне міждержавні відносини в Європі переросли війну як форму державної політики, а протиріччя з сусідніми державами можуть бути вирішені виключно за столом переговорів. Впевненості у відсутності воєнних загроз додавав Будапештський меморандум 1994 р., згідно з яким безпеку і територіальну цілісність України гарантували США, Росія і Великобританія в обмін на відмову Києва від ядерної зброї.

Такий фон і призвів до того, що Збройні Сили сприймалися в Україні як формальний атрибут держави, а не як інструмент політики. Відповідно і в суспільстві служба в армії сприймалася як анахронізм і нікому не потрібна повинність для громадян. Ситуацію ускладнювало хронічне недофінансування Збройних Сил, що знаходило відображення як на рівні матеріального забезпечення кадрових військових і особливо «строковиків», так і на інтенсивності бойової підготовки. Остання залишалася вкрай низькою, що

призводило до того, що «строковики» в армії практично не отримували військової підготовки, а лише витрачали свій час на виконання завдань забезпечення, а іноді й використовувалися командуванням для вирішення їх приватних примх. Така служба посилювала негативне ставлення до неї всередині українського суспільства. Погіршували ситуацію корупція всередині військових комісаріатів довкола призову громадян і нестатутні відносини у військових частинах.

У сукупності це призвело до негативного сприйняття строкової служби в суспільстві, чим активно спекулювали різні політичні сили в боротьбі за владу. Одним із фетишів став перехід на контрактний спосіб комплектування, який активно просувався під вивіскою «професіоналізації» Збройних Сил. Тож не дивно, що така теза знайшла широку підтримку серед громадян України.

Єдиним осмисленим застосуванням Збройних Сил України (ЗСУ) протягом перших 23 років незалежності стала участь у різних миротворчих місіях. Для цього не потрібно було утримувати численну армію, і на перше місце виходив якісний склад військовослужбовців, відправлених за кордон. Такий досвід застосування ЗСУ ще більше говорив на користь переходу на контрактний спосіб комплектування.

Так, недостатнє фінансування і відсутність розуміння ролі Збройних Сил України у системі державної політики призвели до перманентного скорочення їх чисельності в період 1991-2013 рр., а негативне ставлення суспільства до служби в армії і участь у миротворчих операціях породили концепцію «маленької (читай дешевої) професійної (контрактної) армії» [40, с. 30-33].

Таким чином, на початок російської окупації Криму 20 лютого 2014 р. (за кілька днів до втечі президента В.Януковича з Києва), в Україні був практично завершений перехід від призовного до змішаного, а потім і до суто контрактного способу комплектування ЗСУ. Коли ж виникла потреба використовувати армію за її прямим призначенням для захисту незалежності і територіальної цілісності, виявилось, що це для ЗСУ є вкрай непростим завданням. Лише повільний розвиток конфлікту і недооцінка противником Української держави і, особливо, українського громадянського суспільства

дали можливість чинити ефективний опір і локалізувати зону конфлікту окремими районами Донецької та Луганської областей, а також Кримом.

Серед основних ужитих для цього заходів важливе місце зайняло відновлення 1 травня 2014 р. призову на строкову військову службу і збільшення її термінів порівняно з періодом правління Януковича [13, с. 355-356].

Після відновлення призову на строкову службу в Україні було збільшено термін служби для осіб без вищої освіти з 12 до 18 місяців, а для осіб з вищою освітою – з 9 до 12 місяців. Таке збільшення терміну служби було обумовлено низкою чинників.

По-перше, недостатньою чисельністю «строковиків», яких вдавалося залучити військовим комісаріатам. Труднощі із призовом було вирішено компенсувати збільшенням терміну служби тих, кого вдалося призвати. Тут можна провести аналогію зі збільшенням терміну служби призовників в Ізраїлі.

По-друге, було визнано, що за річного терміну строкової служби військовослужбовець не встигає опанувати військову спеціальність в необхідному обсязі, щоб виконувати свої обов'язки у тій чи іншій військовій частині.

Особливістю строкової служби в Україні в умовах війни на Донбасі став мораторій на використання «строковиків» у зоні бойових дій. Тобто, «строковики» переважно несли службу в частинах, які не брали участі в бойових діях (в частинах забезпечення, в Повітряних Силах, у ВМС за виключенням морської піхоти й підрозділів берегових військ). У бойових частинах Сухопутних військ і Високомобільних десантних військ «строковики» фактично готувалися як резерв у пунктах постійної дислокації бригад без залучення до бойових дій. Це давало можливість бойовим бригадам постійно мати в пунктах постійної дислокації сили для їх охорони і оборони на випадок нападу диверсійно-розвідувальних груп і незаконних збройних формувань, а також як постійного резерву на випадок початку повномасштабних бойових дій [6].

Як і у більшості пострадянських держав, основним органом, що відповідає за облік військовозобов'язаних та їхній призов на строкову службу, є система військових комісаріатів (районних, міських, обласних). Саме на ці органи покладається план з призову необхідного числа громадян.

Варто відзначити, що в довоєнний період скорочення Збройних Сил не обійшло стороною й систему військкоматів. Багато районних військкоматів були об'єднані і отримали під свою відповідальність 2 і більше районів, при цьому, число офіцерів було суттєво скорочене. Однією з причин для скорочення посад у військових комісаріатах стало скорочення числа військовозобов'язаних, які перебувають на обліку. Для такого скорочення частина обмежено придатних у воєнний час була перекваліфікована у непридатні зі зняттям з обліку.

В результаті скорочення числа військових комісаріатів та їхнього штату багато з них склалися з одного або декількох офіцерів і невеликого числа цивільних службовців. В умовах відмови від призову на строкову службу восени 2013 р. військкомати могли очікувати на чергову хвилю скорочень. Однак початок бойових дій на Донбасі якісно змінив ситуацію. З першої хвили мобілізації, де значний відсоток становили добровольці, значна частина офіцерів запасу була спрямована на розгортання військових комісаріатів за штатами воєнного часу. Хоча загальний брак офіцерського складу і не дав можливості повністю укомплектувати військкомати за штатами, однак порівняно із довоєнним періодом їх можливості суттєво зросли. Безумовно, основним завданням військових комісаріатів стало забезпечення хвиль мобілізації, проте, відновлення призову в Україні в умовах розгортання військкоматів проходило більш злагоджено порівняно із довоєнним станом [87, с. 115].

Наступним кроком стало відтворення військових комісаріатів в районах, де вони були скасовані (об'єднані). Це вимагало залучення додаткових кадрів, яких не вистачало і для фронту. Існуюча практика відрядження офіцерів військових комісаріатів у зону бойових дій знижує привабливість такої служби

за контрактом, незважаючи на істотне підвищення грошового забезпечення в ЗСУ. Такі відрядження також негативно позначаються на мобілізації і призові на строкову службу через брак кадрів для їх проведення. З іншого боку, масова відправка на фронт офіцерів військкоматів, що показали гірші результати з мобілізації і призову, стимулює їх до більш активного виконання своїх обов'язків. Від цього подекуди страждає якість призваного людського матеріалу, плюс процес супроводжується рядом порушень прав призовників.

До війни на військові комісаріати не було покладене завдання навчання особового складу. Однак з осені 2014 р. вони є відповідальними за створення формувань територіальної оборони, а з літа 2016 р. запроваджено посаду заступника районного військового комісара з питань територіальної оборони [35, с. 9].

В умовах вимог виконання плану з мобілізації і призову на строкову службу за хронічної нестачі особового складу для цих основних завдань функція навчання бійців і офіцерів територіальної оборони є для військкоматів вторинною. Більше того, відсутність досвіду в навчанні особового складу та відповідних інструкторських кадрів змушує військкомати імпровізувати з різним ступенем ефективності, що багато в чому залежить від особистих якостей того чи іншого відповідального офіцера РВК. На даний момент процедура призову на строкову службу в Україні виглядає таким чином.

Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-ХІІ від 25.03.92 р. до призовних дільниць щороку протягом січня-березня приписуються громадяни чоловічої статі, яким в рік приписки виповнюється 17 років. Приписка проводиться районними, об'єднаними районними, міськими та об'єднаними міськими військовими комісаріатами за місцем проживання. У разі зміни стану здоров'я, місця проживання, прізвища, адреси проживання, освіти, місця роботи або посади призовник зобов'язаний стати на облік протягом 7 днів [55].

На мотивацію потенційних «строковиків» сильно впливає їх матеріальне забезпечення. До початку війни на Донбасі воно перебувало на вкрай низькому

рівні. Так, солдат строкової служби отримував на місяць еквівалент 20 доларів США, а його речове забезпечення залишало бажати кращого. З початком бойових дій положення військовослужбовців помітно покращилося. Безумовно, пріоритетними для держави були кадрові військові і мобілізовані, відправлені в зону АТО. Однак і в плані матеріального забезпечення «строковиків» відбулися позитивні зрушення. Так, з другої половини 2015 р. грошове забезпечення цієї категорії військовослужбовців було збільшене і досягло практично еквівалента 100 доларів США. Така сума разом із державним речовим забезпеченням, харчуванням та проживанням є цілком пристойною для населення України в умовах важкої економічної ситуації [99].

Крім перерахованих вище чинників, що впливають на ефективність призову в Україні, важливу роль відіграє корупційна складова в діяльності військових комісаріатів. Відновлення призову і бойові дії на Донбасі стимулюють призовників ухилятися від призову шляхом дачі хабарів відповідальним співробітникам військкоматів. Причому регулярні арешти не викорінюють проблему, а лише збільшують розміри хабара як додаткову плату за ризик.

Боротьба з цим негативним явищем має комплексний характер, починаючи від періодичної ротації офіцерів військкоматів між тилом і фронтом і різними військовими комісаріатами, формування штату військкоматів з офіцерів, що служили на фронті в бойових підрозділах, зростання роз'яснювальної роботи серед офіцерів і призовників, активне залучення до кримінальної відповідальності тих, хто порушили закон. Такий комплексний підхід не забезпечує повною мірою ліквідацію корупції у військкоматах, проте, певним чином мінімізує завдану нею шкоду.

В умовах бойових дій Україна зіткнулася з різким дефіцитом молодших офіцерів. Ця проблема вирішується як за рахунок мобілізації офіцерів запасу (переважно випускників військових кафедр цивільних ВНЗ), так і за рахунок молодих офіцерів – випускників військових ВНЗ.

Переважно курсантами військових ВНЗ стають випускники шкіл у віці 17-18 років, верхній поріг визначено у 21 рік. Це пов'язано з бажанням отримати відносно молодого лейтенанта, здатного до звільнення в запас за віком прослужити в ЗСУ тривалий термін.

Однією з проблем військових ВНЗ є відтік курсантів в цивільні ВНЗ в ході навчання, незважаючи на необхідність оплатити навчання. Такій тенденції сприяє і війна на Донбасі, коли майбутні офіцери виявляються не готовими брати участь у бойових діях і бажають відмовитися від кар'єри військового. Також частина молодих офіцерів залишає військову службу в перші роки (5-7% у перший рік) [6].

Загалом в Україні відсутній ефективний механізм утримання молодих офіцерів в рядах ЗСУ крім матеріального стимулювання. І саме позитивні зміни в цьому напрямку, які викликані суттєвим підвищенням грошового забезпечення офіцерів ЗСУ, НГУ, Державної прикордонної служби, зумовили скорочення масштабів відтоку випускників військових ВНЗ із силових структур України. Так, лейтенант командир взводу ЗСУ з 2020 р. отримує еквівалент 550-600 доларів США порівняно з еквівалентом 160 доларів у 2015 р. У зоні бойових дій грошове забезпечення є ще вищим та присутні винагороди за різні бойові заслуги.

Таким чином, система призову в Україні є спадкоємцем радянської системи з усіма її перевагами і недоліками, але з українською специфікою. Серед національних особливостей варто відзначити такі:

1. Негативне ставлення значної частини суспільства до строкової служби, поглиблене побоюваннями призовників та їхніх родичів з приводу бойових дій на Донбасі, що сприяє зростанню числа тих, хто ухиляється від призову.

2. Неадекватне законодавче забезпечення призову, в першу чергу, досить м'яка відповідальність за ухиляння від нього, особливо на етапі вручення повістки і неявки за нею. Це змушує військові комісаріати діяти непопулярними методами для виконання плану.

3. Загальна деградація радянської системи обліку та призову в Україні в період до початку бойових дій в 2014 р., викликана масштабним скороченням – як числа військових комісаріатів, так і чисельності їх особового складу.

4. Поява у військових комісаріатів власних бойових формувань (роти охорони та загони оборони) і потреби забезпечити їх навчання. Такі формування за відповідного правового забезпечення здатні різко підвищити ефективність пошуку тих, хто ухиляється від призову.

5. Корупція, характерна для більшості пострадянських держав, продовжує залишатися важливим негативним чинником, що впливає на ефективність призовних кампаній в Україні.

Відповідно до цього, напрямками вдосконалення діяльності військових комісаріатів є наступні заходи:

1. Формування національної військової ідеї направленої на оборону територіальної цілісності та суверенітету України. По цьому пункту можливо здійснити декілька заходів, таких як:

- проведення спрощених військових навчань, які б формували військову ідею у майбутніх захисників України, ще у шкільних навчальних закладах, які б проводилися саме офіцерами ЗСУ, починаючи с 5 класу хоча-б один раз на півроку;

- створення агітаційної кореспонденції, канцелярії (ручок, зошитів, щоденників і т.д.) та безкоштовна їх розповсюдження серед школярів, студентів;

- донесення до родичів призовників інформації щодо невідправлення військовослужбовців строкової служби на території АТО тощо.

2. Підвищення відповідальності за ухиляння від призову та за неявку до військових комісаріатів. В цьому плані, цікавим є досвід Ізраїлю, де дані про ганебну судимість зберігаються в державних базах даних та погано впливають на працевлаштування та подальше життя людини. В нашому ж випадку, можна зберігати ці дані до повного виконання обов`язку громадянина на проходження військової служби.

3. Провести повномасштабну перевірку військовослужбовців та військовозобов'язаних. Ця перевірка має охоплювати усіх громадян України, без такого виключення як пенсіонери та новороджені.

4. Повна реорганізація діяльності військових комісаріатів, а саме визначення посадових обов'язків усіх окремих їх членів, створених груп по мобілізації та виявленню призовників. Також, існує потреба в підвищенні заробітної плати працівників військових комісаріатів та підвищення кількості працівників військових комісаріатів. Потрібно також, частіше залучати органи Національної поліції для сприяння призову.

5. Для боротьбою з корупцією слід підвищити відповідальність осіб, які отримують або вимагають хабарі. Потрібно створити спеціальні органи для перевірки корупції в ЗСУ. Також, має місце перевірки усіх осіб які закінчили строкову службу, а саме, існують випадки коли особа пройшла строкову службу, проте не знаходилась на неї жодного дня, а лише сплачує хабар військовому комісару за військовий квиток та проходження строку військової служби. В цьому випадку, потрібно провести опитування усіх громадян, які пройшли строкову службу стосовно їхніх колег, що допоможе виявити осіб, які пройшли строкову службу «за хабар».

ВИСНОВКИ

Підводячи висновки нашого дослідження військових комісаріатів, як суб'єктів адміністративного господарювання слід виділити наступне.

1. На сьогодні державне управління державною військовою організацією на місцевому (територіальному) рівні в Україні представляє структуру органів та посадових осіб:

- 1) органи військового управління (частина збройних сил);
- 2) місцеві державні адміністрації;
- 3) територіальні одиниці центральних органів виконавчої влади;
- 4) органи виконавчої влади місцевого самоврядування у частині функцій, покладених на них у військовій організації держави.

Таким чином, дослідження показує, що в Україні існує досить потужна і налагоджена система державного управління державною військовою організацією на різних рівнях управління, що дозволило забезпечити адекватний захист країни. Останні події показали, що ця система була майже зруйнована в останні дні незалежності України та майже відновлена минулого року. Місцева (територіальна) підсистема університету відіграє важливу роль у цій галузі, і її також необхідно якомога швидше відновити та реформувати.

Взагалі, дослідивши історичний розвиток військових комісаріатів від часів гетьманства, козацтва, радянської влади та Незалежної України, можна стверджувати, що саме військові комісаріати сприяли мобілізації громадян до армії для оборони та захисту території та суверенітету впродовж усього існування України.

2. Військові комісаріати є суб'єктами адміністративно-правового забезпечення, які займаються мобілізацією рекрутів до Збройних Сил України та на які покладено забезпечення виконання завдання по призову громадян України на проходження військової служби з виконанням конституційного обов'язку щодо захисту державного суверенітету та територіальної цілісності.

Військові комісаріати перебувають у подвійному підпорядкуванні, за яким вони підпорядковуються Генеральному штабу Збройних Сил України та Міністерству оборони України, а також адміністраціям місцевих органів виконавчої влади.

Вважаємо за необхідним посилення взаємодії військових комісаріатів з місцевими державними адміністраціями та регулювання відповідальності військових комісарів за неналежну співпрацю з місцевими державними адміністраціями та іншими органами місцевого самоврядування за досвідом провідних країн світу.

3. Якщо розглядати ієрархію системи нормативно-правових актів регулювання військової сфери, то саму систему законодавства в цій сфері, можна поділити на п'ять самостійних груп, якими є:

1) конституційне регулювання – Конституція України та зміни до неї, які закріплюють саме захист суверенітету і територіальної цілісності України;

2) кодекси України – за якими закріплені загальні норми, які застосовуються в військовій сфері, такі як: цивільні права військовослужбовців, їх відповідальність за злочини та правопорушення, договори в військовій сфері та інше;

3) інші спеціальні закони, які регулюють окремі сфери військової діяльності;

4) нормативно-правові акти: розпорядження, постанови, накази центральних і місцевих органів державної влади (Президента України, Кабінету Міністрів України (КМУ – далі), Міністерства оборони України, Служби безпеки України (СБУ – далі), тощо);

5) міжнародні нормативно-правові акти у військовій сфері, які були ратифіковані Україною.

Ця система характеризується великою кількістю нормативних актів, за якими спостерігається різна юридична сила, їх невідповідність, дублювання правових стандартів, відсутність єдиної термінології, правові механізми забезпечення соціального захисту військових.

Правові стандарти, що містяться в цих актах, не відповідають поточній ситуації соціальних відносин та мають суто декларативний характер і не мають механізму їх здійснення.

Подальше вдосконалення нормативно-правових актів соціально-правового захисту військовослужбовців, повинен бути прийнятий новий закон, який би загалом регулював питання соціального захисту, прав і свобод армії. Цей закон повинен базуватися на таких основних положеннях: чітке законодавче визначення прав військових та їх обмежень; законодавче визначення пільг та компенсацій, що надаються в рамках обмеження прав та їх відповідність економічним можливостям держави; пільги та компенсації окремим членам або сім'ям військовослужбовців; наявність гарантій та механізмів реалізації військових прав; встановити відповідальність за порушення військових прав, встановлених законом.

Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» необхідно розробити інші нормативно-правові акти, що враховують особливості та умови служби різних категорій армії та сучасні економічні можливості країни. Реалізація цього закону буде сприяти справжньому соціальному захисту військових, стане невід'ємною частиною військової реформи, сприяє створенню сучасної професійної армії, яка забезпечить надійну оборону України, що підвищує боєготовність та боєздатність Збройних сил України.

4. Міжнародні нормативно-правові акти містять правові норми, за якими визначені особливості забезпечення прав та соціального захисту військовослужбовців в скрутних становищах, наприклад під час ведення бойових дій, військовослужбовцям надано право на застосуванні зброї для захисту життя. Основними є міжнародні акти, за якими регулюються умови дотримання прав відносно військовополонених та відповідальність за порушення прав військовополонених. Проте, на ділі права військовополонених постійно порушуються та військовослужбовці інших країн, навіть тих що приєдналися до таких конвенцій, ними нехтують та навіть, в деяких випадках,

наносять тяжкі рани, або вбивають військовополонених коли вони не становлять загрозу життю чи безпеці інших. Загалом, міжнародно-правові акти з прав людини в військовій сфері мають найважливіше значення для становлення України, як правової держави і свідчать про забезпечення прав людини у відповідності до міжнародних стандартів прав людини.

5. Призов як форма масового залучення громадян до дійсної служби вимагає ефективного інформаційного забезпечення, починаючи від державної ідеології і закінчуючи системою інформування призовників про всі особливості призову і служби.

З проаналізованих країн найуспішніше це реалізовано в Ізраїлі, де не лише державою сформовано в суспільстві позитивне ставлення до служби в Збройних Силах (і негативне ставлення до тих, хто ухиляється від служби), але і використовуються сучасні методи і технології, включаючи канали в Інтернеті, сторінки у Facebook і Twitter.

В Ірані позитивний вплив формує державна релігійна ідеологія. На відміну від перших двох держав в Україні цей напрямок практично провалений. Більше того, в українському суспільстві існує негативне ставлення до держави та її інститутів. І строкова служба в армії не є винятком. Негативне ставлення значної частини суспільства до призову породжує масштабне ухиляння від нього.

В Ізраїлі найбільший термін строкової служби обумовлений прагненням найбільш повно охопити військовою службою всі верстви населення за найменших серед трьох об'єктів дослідження мобілізаційних можливостей. Цей висновок має очевидний характер – чим менше призовників, тим довше вони мають служити для забезпечення необхідної чисельності збройних сил. В той же час Іран, що має численне і переважно молоде населення, і Україна з невеликим обсягом щорічного призову, можуть собі дозволити більш коротку тривалість строкової служби.

6. Напрямами вдосконалення діяльності військових комісаріатів є наступні заходи:

1) формування національної військової ідеї направленої на оборону територіальної цілісності та суверенітету України. По цьому пункту можливо здійснити декілька заходів, таких як:

- проведення спрощених військових навчань, які б формували військову ідею у майбутніх захисників України, ще у шкільних навчальних закладах, які б проводилися саме офіцерами ЗСУ, починаючи с 5 класу хоча-б один раз на півроку;

- створення агітаційної кореспонденції, канцелярії (ручок, зошитів, щоденників і т.д.) та безкоштовна їх розповсюдження серед школярів, студентів;

- донесення до родичів призовників інформації щодо невідправлення військовослужбовців строкової служби на території АТО тощо;

2) підвищення відповідальності за ухилення від призову та за неявку до військових комісаріатів. В цьому плані, цікавим є досвід Ізраїлю, де дані про ганебну судимість зберігаються в державних базах даних та погано впливають на працевлаштування та подальше життя людини. В нашому ж випадку, можна зберігати ці дані до повного виконання обов`язку громадянина на проходження військової служби;

3) провести повномасштабну перевірку військовослужбовців та військовозобов`язаних. Ця перевірка має охоплювати усіх громадян України, без такого виключення як пенсіонери та ново роджені;

4) повна реорганізація діяльності військових комісаріатів, а саме визначення посадових обов`язків усіх окремих їх членів, створених груп по мобілізації та виявленню призовників. Також, існує потреба в підвищенні заробітної плати працівників військових комісаріатів та підвищення кількості працівників військових комісаріатів. Потрібно також, частіше залучати органи Національної поліції для сприяння призову;

5) для боротьби з корупцією слід підвищити відповідальність осіб, які отримують або вимагають хабарі. Потрібно створити спеціальні органи для перевірки корупції в ЗСУ та на військових комісаріатах. Також, має місце

перевірки усіх осіб які закінчили строкову службу, а саме, існують випадки коли особа пройшла строкову службу, проте не знаходилась на неї жодного дня, а лише сплачує хабар військовому комісару за військовий квиток та проходження строку військової служби. В цьому випадку, потрібно провести опитування усіх громадян, які пройшли строкову службу стосовно їхніх колег, що допоможе виявити осіб, які пройшли строкову службу «за хабар».

На кінці нашого дослідження, слід зазначити, що для ефективної діяльності військових комісаріатів, на нашу думку, мають бути запроваджені усі вищезазначені норми до чинного законодавства України. Також, слід вказати на перевагу проходження строкової військової служби для майбутнього захисника України при настанні військових дій зі сторони інших країн на посягання територіальної цілісності або суверенітету України. Так, громадянин який вже має військовий досвід знає напрямки по забезпеченню захисту України, особистого життя та життя своїх родичів та знайомих. Дуже важливим, також є формування професійних навичок у командирів ЗСУ, які відповідають за життя багатьох рядових військовослужбовців та за успішне виконання військових дій своїх підрозділів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошин В. М. Історичний аспект становлення інституту адміністративно-правових повноважень військового комісара. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, 2013. Вип. 182 (Ч. 2). С. 199-207.
2. Бураков Ю. В. Ідеологічна підготовка Російською Федерацією агресії проти України: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р. Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Київ: НУОУ, 2016. С. 125-126.
3. Вирок Біловодського районного суду Луганської області від 09.02.2017 р. у справі № 408/7864/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64609416> (дата звернення: 18.10.2020 р.).
4. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 02.10.2019 р. у справі № 629/2785/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84679662> (дата звернення: 18.10.2020 р.).
5. Військове виховання : історія, теорія та методика : навч. посіб. для вищ. навч. закл.; В.В. Ягупов, С.Г. Єрохін, О.В. Кожедуб, В.Л. Кирик та ін. ; за ред. В.В. Ягупова. Київ, 2002. 560 с.
6. Військовий баланс 2018. Великобританія: «Routledge», 2018. 591 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2536173/> (дата звернення: 01.11.2020 р.).
7. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. Дата оновлення: 16.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24, ст. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

8. Воєнна історія. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html> (дата звернення: 13.10.2020 р.).
9. Война Ю. Діяльність керівників територіальних органів виконавчої влади в механізмі «подвійного» підпорядкування: збірник наукових праць. 2013. № 34. С. 294-299.
10. Гейко В. І. Адміністративно-правовий статус військового комісара: автореф. дис. канд. юр. наук.: 12.00.07. Запоріжжя, 2010. 20 с.
11. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 16.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).
12. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-XII. Відомості Верховної Ради УРСР, 1990, № 31, ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 11.10.2020 р.).
13. Дерезь В. А. Підпорядкування в управлінських відносинах, в яких перебувають органи виконавчої влади. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. 2003. № 19. С. 355-358.
14. Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/National-program-2020_uk.pdf (дата звернення: 16.10.2020 р.).
15. Договір про звичайні збройні сили в Європі: ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 01.07.1992 р. № 2526-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text (дата звернення: 13.10.2020 р.).
16. Єрмолаєв А. В., Кононенко К. А. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку: аналітична доповідь. Київ, 2013. 52 с.

17. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

18. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

19. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: <https://memorybook.org.ua/index.htm> (дата звернення: 14.10.2020 р.).

20. Кобилянський О. П. Запорізькі козаки. Запоріжжя, 2006. 192 с.

21. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 15.08.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2005, № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

22. Кодекс законів про працю України: Закон України від 23.07.1996 р. № 322-08. Дата оновлення: 02.04.2020 р. Відомості Верховної Ради Української РСР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

23. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073¹-X. Дата оновлення: 13.08.2020 р. Відомості Верховної Ради Української РСР, 1984, додаток № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

24. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

25. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

26. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

27. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2020 р.).

28. Коршун В. До питання про сутність і значення адміністративно-територіального устрою держави. Вісник ЦВК. 2001. № 2(21). С. 85–86.

29. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 16.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

30. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.04.2010 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

31. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. Київ, 1990. 231 с.

32. Литвиновський Є. Ю. Концептуальні засади розвитку кадрового потенціалу Збройних Сил України та проблеми їх впровадження: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р. Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Київ: НУОУ, 2016. С. 101-102.

33. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17, ст. 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

34. Мельник С. М. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері військового управління сучасний стан та шляхи вдосконалення. 2019. С. 211-216.

35. Мельник Ю. В. Правове регулювання діяльності місцевих органів виконавчої влади : автореф. дис... канд. юрид. наук. Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. Київ, 2006. 18 с.

36. Методичні рекомендації з організації ведення військового обліку військовозобов'язаних і призовників в органах місцевого самоврядування, в установах, організаціях, підприємствах і навчальних закладах командування сухопутних військ ЗСУ. Київ, 2016. 94 с.

37. Миколаєнко М. А. Історичні долі південно-західного краю. Донецьк: Січ, 2004. 315 с.

38. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 21.10.2020 р.).

39. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

40. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Військова адміністрація» (відповідно до вимог ECTS) для студентів III курсу; уклад. : В. В. Богуцький, В. В. Мартиновський. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 41 с.

41. Никифоров О. В. Відродження морської піхоти Військово-Морських Сил Збройних Сил України – вимога часу: збірник матеріалів

Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р. Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Київ: НУОУ, 2016. С. 104-105.

42. Нікулін К. О. Теоретико-історичні засади державного управління реформуванням військових комісаріатів. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління». 2015. Вип. 2. С. 35-42.

43. Олійник О. І. Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917–1941 рр.) : структура, функції, діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. – Харків, 2000. 205 с.

44. Остах Ю. П. Трансформація поглядів на застосування збройних Сил України у контексті військового будівництва (1991-2016): збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р. Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Київ: НУОУ, 2016. С. 11-12.

45. Офіційний веб-сайт Ukrainian Military Pages. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/05/zsu.html> (дата звернення: 14.10.2020 р.).

46. Пашинський В. Й., Свистільник І. А. Правове регулювання соціального і правового захисту військовослужбовців в Україні. Військове право. Київ: Юридична наука, 2013. № 6 С. 102-110.

47. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. Дата оновлення: 07.08.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2011, № 48-49, ст. 536. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

48. Постанова Дружківського міського суду Донецької області від 14.03.2019 р. у справі № 229/1396/19. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/80429733/> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

49. Постанова Ленінського районного суду м. Харкова від 18.09.2017 р. у справі № 642/3346/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/68988387> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

50. Постанова Приморського районного суду м. Одеси від 06.06.2019 р. у справі № 522/7637/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82306840> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

51. Право національної безпеки та військове право: історія, сучасність і перспективи: збірник матеріалів круглого столу (Київ, 28 березня 2019 р.). Мін-во оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського; Національна академія правових наук України, Науково-дослідного інституту інформатики і права; Упоряд.: М.М. Прохоренко, П.П. Богуцький ; за заг. ред. М. М. Прохоренка. Київ: ФОП Ячминський О. В., 2019. 168 с.

52. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-ХІІ. Дата оновлення: 09.12.2012 р. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 15, ст. 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

53. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 25, ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 15.10.2020 р.).

54. Про введення в дію закону про обов'язкову військову службу: Постанова ЦВК СРСР та СНК СРСР від 18.09.1925 р. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_2652.htm (дата звернення: 10.10.2020 р.).

55. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. Дата оновлення: 01.10.2020 р. Відомості

Верховної Ради України, 1992, № 27, ст. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

56. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. Дата оновлення: 24.02.2018 р. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 13, ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 15.10.2020 р.).

57. Про волосних, повітових, губернських і окружних комісаріатах по військових справах: Декрет Ради Народних Комісарів Української РСР від 08.04.1918 р. URL: www.mil.gov.ua/index.php?part=archive&lang=ua&sub=history (дата звернення: 10.10.2020 р.).

58. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2017 р. № 704. Дата оновлення: 29.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2020 р.).

59. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 49-51, ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

60. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2018 р. № 2411-VI. Дата оновлення: 08.07.2018 р. Відомості Верховної Ради України, 2010, № 40, ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 14.10.2020 р.).

61. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України від

26.05.2014 р. № 333. Дата оновлення: 06.09.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0611-14#Text> (дата звернення: 20.10.2020 р.).

62. Про затвердження Положення про військові комісаріати: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2013 р. № 389. Дата оновлення: 14.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.10.2020 р.).

63. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 921. Дата оновлення: 14.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2020 р.).

64. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. Дата оновлення: 24.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 9, ст. 108. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 25.10.2020 р.).

65. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України: Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. № 1659-XII. Відомості Верховної Ради України, 1991, № 51, ст. 729. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1659-12#Text> (дата звернення: 12.10.2020 р.).

66. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. Дата оновлення: 02.01.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 5-, ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 21.10.2020 р.).

67. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 02.01.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 44, ст. 416. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

68. Про обов'язкову військову службу: Закон СРСР від 13.08.1930 № 42/2536. URL: <http://www.lawmix.ru/sssr/15809> (дата звернення: 10.10.2020 р.).

69. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. Дата оновлення: 24.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 9, ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 25.10.2020 р.).

70. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 01.01.1992 р. № 2262-ХІІ. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 29, ст. 399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

71. Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України: Указ Президента України від 14.04.1999 р. № 379/99. Дата оновлення: 05.05.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/99#Text> (дата звернення: 15.10.2020 р.).

72. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008. Дата оновлення: 05.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text> (дата звернення: 20.10.2020 р.).

73. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. № 1427-ХІІ. Відомості Верховної Ради України, 1991, № 38, ст. 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 11.10.2020 р.).

74. Про Робітничо-селянську Червону армію: Декрет Ради Народних Комісарів Української РСР від 08.04.1918 р. URL: www.mil.gov.ua/index.php?part=archive&lang=ua&sub=history (дата звернення: 10.10.2020 р.).

75. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 15, ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

76. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 45, ст. 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 19.10.2020 р.).

77. Про Сухопутні війська України: Указ Президента України від 23.05.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368/96#Text> (дата звернення: 13.10.2020 р.).

78. Про чисельність Збройних Сил України: Постанова Верховної Ради України від 22.12.1998 р. № 327-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-14#Text> (дата звернення: 14.10.2020 р.).

79. Раїмов Р. І. Поняття та ознаки військово-цивільних адміністрацій. Міжнародний науковий вісник. Суми, 2016. № 6, т. 3. С. 161-166.

80. Репецький В. М. Міжнародне публічне право: підручник. Київ: Знання, 2012. 2-ге вид. 437 с.

81. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

82. Рішення по справі «Садов`як проти України» від 17.05.2018 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c59#Text (дата звернення:
22.10.2020 р.).

83. Рішення по справі «Шевченко проти України» від 04.04.2006
р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#Text (дата звернення:
22.10.2020 р.).

84. Рішення по справі «Юрій Миколайович Іванов проти
України» від 15.01.2010 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text (дата звернення:
22.10.2020 р.).

85. Ромашов Р. О. Теорія держави та права. 2013. С. 67.

86. Руснак І. С. Сектор безпеки оборони України: стратегічне
керівництво та військове управління [монографія]. Київ, 2018. 230 с.

87. Савинець О. Ю. Військові комісаріати як суб`єкти
адміністративно-правового забезпечення мобілізації ЗСУ. Актуальні
проблеми вітчизняної юриспруденції. Київ, 2018. Том 1, № 2. С. 112-116.

88. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №
2947-III. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради
України, 2002, № 21-22, ст. 135. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення:
17.10.2020 р.).

89. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків:
Консум, 2001. 656 с.

90. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648–
1676 рр.) Київ, 1999. 205 с.

91. Теорія держави та права: посібник для вузів; за заг. ред. В. М,
Корелського, В. Д. Перевалова. Харків, 2010. С. 159.

92. Тітко Е. В. Цивільно-військові адміністрації як основна форма
місцевого самоврядування в зоні конфлікту. Київ, 2017. Вип. 1 Т. 2. С.
180-184.

93. Туркот М. С. Напрями законодавчого регулювання діяльності органів військової юстиції України: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р. Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Київ: НУОУ, 2016. С. 118-120.

94. Ухвала Першотравневого районного суду у м. Чернівці від 27.04.2018 р. у справі № 725/1707/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73684564> (дата звернення: 18.10.2020 р.).

95. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення: 21.10.2020 р.).

96. Флурі Ф., Бадрак В. Сучасний досвід призову на строкову службу та формування військового резерву. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. Женева-Київ, 2017. 86 с.

97. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.).

98. Шаповал В. Феномен державного органу (органу держави) або органу державної влади: теоретико-правовий і конституційний аспекти: цивільно-політична література. Право України. 2003. № 8. С. 25–29.

99. Шевченко В. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 4(12). С. 196–206. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/shevchenko.pdf> (дата звернення: 01.11.2020 р.).

100. Шульман А. Призов – як стають солдатами ЦАХАЛа. URL: <https://shaon.livejournal.com/148482.html> (дата звернення: 01.11.2020 р.).